

DEVLETLER HUKUKUNDA TABİİYETTEN ÇIKARMA (1)

Yazan : **Henri BONNEAU**

Çeviren : **Asistan Dr. İlhan UNAT**

Revue Générale de Droit International Public'in 1948 Ocak - Haziran, 1 - 2 sayısında yayınlanan bu etüt derginin müdürü Profesör Marcel Sibert'in müsaadesiyle türkçeye çevrilmiştir. Kendisine teşekkürlerimizi sunarız.

I. U.

ÖZET

GİRİŞ — No. 1) Tabiiyet amme hukuku müessesesidir; 2) Tabiiyet devletler hukuku müessesesidir; 3) Tabiiyetin fertlerin iradesine bağlı olarak kaybı; 4) Tabiiyetin devletlerin iradesine bağlı olarak kaybı; 5) Mevzuun tayini.

Birinci Kısım — TABİİYETTEN ÇIKARMANIN NAZARİ BAKIMDAN REDDİ. 6: Meselenin vaz'ı.

Birinci bölüm : Tabiiyetten çıkarma milletlerarası zaruretlerle telif edilemez. 7. Tabiiyet milletlerarası camianın teşkilatlanmasının temelidir; 8) Tabiiyet devletin şahsı salâhiyetinin tayini vasıtasıdır; 9) Tabiiyet milletlerarası amme intizamının unsurudur; 10) Tabiiyetten çıkarmayı takip eden tart ve teb'it; tenkidi; 11) Tabiiyetten çıkarmanın milletlerarası sahada reddi; 12) Bu reddin şümulünün tayini.

İkinci bölüm: Millî zaruretlar tabiiyetten çıkarmayı mutlak surette amir değildir. - 13) Meselenin vaz'ı.

Birinci paragraf: Asli tabiiyetten çıkarma. 14) Müessir olamayışı; 15) Devletler hukukuyla telifi kabil tedbirler.

İkinci paragraf: Müktesep tabiiyetten çıkarma. 16) Meselenin vaz'ı; 17) Asli tabiiyetin yeniden elde edildiği yolundaki karine; bunun mevhum karakteri; 18) Telsikin hile sebebiyle iptali; 19) Bu iptalin milletlerarası sahadaki neticeleri; 20) Tabiiyetten çıkarma muhik ve mazur görülemez; 21) Netice.

İkinci kısım: TABİİYETTEN ÇIKARMA TATBİKATTA YER ALMAĞA DEVAM ETMEKTEDİR. 22) İç mevzuata bakış; 23) Meselenin vaz'ı.

Birinci bölüm: Müsbet devletler hukukunun kifayetsizliği. 24) Umumî görünüş; 25) «Millî salâhiyet» için mahfuz tutulmuş saha; 26) Milletlerarası Daimî Adalet Divanının 4 numaralı istişari mütalâasının ehemmiyet ve şümulü; 27) devletlerin istiklâli.

İkinci bölüm : Müsbet devletler hukukunu ıslah gayretleri.

(1) Bu etüt meseleyi esas itibariyle ferdî cephesi bakımından inceleyecek ve, sırf siyasi mülâhazaların, insan haklarının tamamen hiçe sayılması bahasına hal şeklini tanzim ettiği - ilhak neticesinde müracaat edilen tabiiyetten çıkarmalar gibi - kollektif karakter taşıyan meseleleri ele almayacaktır.

Birinci paragraf: Doktrinde yapılan inşalar. - 28) Tâbiyetin milletlerarası sahada devami tezi. 29) Tâbiyet sahibi olmak hakkının mevcudiyeti meselesi; 30) Devletler Hukuku Enstitüsünün kararları; 31) Hakkın suiistimali yahut salâhiyetin kötüye kullanılması nazariyesi.

İkinci paragraf: Milletlerarası tatbikatta gerçekleşenler. - 32) Hakem kararları; 33) Ahdi taahhütler; 34) 1930 La Haye Sözleşmesi.

NETICE: 35) Milletlerarası bir rejimin lüzumu; 36) Bu rejimin gerçekleşme merhaleleri.

GİRİŞ

1 — Tâbiyet mefhumu bir amme hukuku müessesesi haline gelerek dikate değer bir istihale geçirmiştir (1). Şüphesiz, şahsî statünün unsurlarından biri olmak itibariyle tâbiyet hususî hukukta mühim bir mevki muhafaza etmektedir (2). Ancak, başlangıçta münhasıran bir ahvali şahsiye unsuru telâkki edilmekte iken, sonunda, gerek millî cemiyetin bünyesindeki rolü, gerekse tesbit şekilleri bakımından muhtar bir amme hukuku müessesesi manzarası arzemiştir. Hususî hukuktan ziyade amme hukuku sahasına dahil bulunmaktadır (3).

Hukukî bakımdan, tâbiyet ferdi devlete bağlayan rabıttır. Bu sıfatla, sadece bir ülkeden değil, fakat aynı zamanda nüfustan tereküp eden devletin bizzat varlığını tesbite yarar. Tâbiyetin bütün mevzuumuza hakim olan bu müessese vasfını hemen belirtmek gerekir.

Bu şartlar içinde, tâbiyetin tesbitinin hususî hukuktan amme hukukuna geçmiş olmasına şaşılmaz. Tâbiyet ahdi bir müessese olmaktan çıkarak devletin tek taraflı olarak izhar ettiği iradesinin mahsulü haline gelmiştir (4). Profesör L. Trotabas'ın belirttiği gibi (5), -zaten hiçbir zaman umumî bir kabule mazhar olmayan- mukavele - tâbiyet iptidaî kavramı artık devletin görevlerinin gelişmesiyle ahenkli bulunmamaktadır. Bizzat Fransız Yargıtayı umumî heyeti, 2 şubat 1921 tarihli meşhur bir kararla (6) Fransız tâbiyetinin iktisabına ve kaybına müteallik kaidelerin, devletin hâkimiyetinin temeliyle ilgili olmak hasebiyle amme hukukuna dahil bulduklarına karar vermiş-

(1) Bk. H.E. Barrault. Dans quelle mesure la nationalité est-elle une matière de droit public? Revue de Droit International Privé, 1921, s. 147

(2) J.P. Niboyet, Cours de droit international privé, 1947, s. 58

(3) Amme hukuku ile hususî hukuk arasında mevcut münasebetler için bk.: J. Rivero, D. 1947, Chr. 69.

(4) P. Lerebours - Pigeonnière Précis de droit international privé, 4e éd., 1946, s. 63

(5) L. Trotabas, La loi du 10 août 1927 sur la nationalité, D.H. 1927, Chr. s. 73 - 84.

(6) Fransız Yargıtayı umumî heyeti, 2 şubat 1921, Colom ve Kroll (2 karar), D.P. 1921 -1-1 (A. Colin'in notu).

tir. Bu içtihat o zamandan beri müteaddit vesilelerle teyit edilmiş (7), doktrinde de itirazla karşılanmamıştır (8).

2 — Tâbiyet mefhumunun iç hukuk sahasında geçirdiği bu istihalenin milletlerarası sahadaki akisleri gayet barizdir. Devletlerin «hakimiyet» inin temeliyle münasebeti olması hasebiyle, tâbiyet milletlerarası camiayı ilgilendirir ve, hiç şüphesiz, bu sıfatla bir devletler hukuku müessesesidir: hem iç hukuka, hem de devletler hukukuna temas etmektedir.

Hattâ Profesör A. de Lapradelle devletin bünyesi meselesinin devletler hukukunun ana meselesi olduğunu söylemiştir (9). Profesör G. Scelle de şöyle demektedir: «Tâbiyet bir milletlerarası **esas teşkilât hukuku** meselesi mahiyetini arz ediyor, esas teşkilât hukukunun temel meselesi olduğu bile söylenebilir, zira tâbiyete verilen hal şekilleri devlet olarak teşkilâtlanmış camiaların bünyesini ve bu yolla da milletlerarası cemiyetlerin salâbet ve istikrar derecesini tayin etmektedir» (10) (10 a).

Şu halde, tâbiyete taallük edip de milletlerarası münasebetleri ilgilendiren meselelerin hallinde devletler hususî hukukuyla devletler umumî hukukuna karşılıklı olarak verilmesi icap eden yerin tayini meslesi karşımıza çıkıyor. Filhakika milletlerarası münasebetler iki çeşittir: hususî münasebetler ve devletler arasındaki münasebetler.

Milletlerarası hususî münasebetlerin hukukî rejimini devletler hususî hukuku tesbit eder ve kanunlar ihtilâfına her devletin millî hukukunca gösterilmiş bir hal tarzı bulur. Bu hukuk şubesinin millî karakterini Milletlerarası Daimî Adalet Divanı sırp istikrazları davasında teyit etmiştir (11). Hu-

(7) Douai, 1 nisan 1936, Edwards, D.P. 1936-2-70

Paris, 31 mart 1941, Israël, J.C.P. 1941 - 1 - 1724 (J. Maury'nin notu), S. 1945 - 2 - 1. (M. Ancel'in notu).

Seine Hukuk Mahkemesi, 14 aralık 1945, dame Schwarzenberg, D. 1946 J 310.

(8) Bununla beraber aksi fikir için bk.: E. Audinet, yukarıda zikredilen kararlara dair not, S. 1921 - 1 - 113

(9) A. de Lapradelle, Tunus ve Fas tâbiyet karamameleri meselesinde Milletlerarası Daimî Adalet Divanı huzurunda yapılan ekspoze, Revue de Droit International Privé, 1922 - 23, s. 146.

(10) G. Scelle, Précis de droit des gens, cilt II, 1934, s. 137

(10 a) M. Bonneau M. Scelle'den bu ibareyi «.....puisque les solutions qu'il reçoit conditionnent la constitution des collectivités étatiques et, par elles, la constitution des sociétés internationales» şeklinde iktibas etmiştir. Halbuki aslında ibarenin son kısmı şöyledir: «.....et, par elles la consistance des sociétés internationales». Tercümede, kendisinden iktibas edilen M. Scelle'e sadık kalmayı tercih ettim. Çev. Notu.

(11) 12 temmuz 1929 tarih, 14 numaralı karar, Revue de droit international privé, 1929, s. 427 ve müt. (J.P. Niboyet'nin notu).

susiyle, farklı devletler mevzuatının muhtariyeti yüzünden tâbiyet mevzu-unda zarurî olarak meydana gelen kanun ihtilâflarını, her devletin hukuku kendi bünyesi içinde bir hal şekline bağlar.

Ancak, bu kaideler devletler arasındaki münasebetlerde her zaman tatmin edici bir hal şekli sağlamazlar, bu münasebetler devletlerin üstündeki bir hukukla, devletler umumî hukukuyla idare edilmek gerekir. Tâbiyet iç hukuk tarafından tanzim edilmiş olmakla beraber, devletler arasında tahrik ettiği münasebetler bakımından devletler umumî hukukuna da bağlanır.

Şüphesiz, Pillet tarafından ortaya atılmış olan, devletler hususî hukukunun devletler umumî hukukunun bir kolu olduğu yolundaki eski fikri yenden benimsemek bahis konusu değildir: Profesör J.P. Niboyet bu anlayışın, ideal olmakla beraber, gerçekten uzak bulunduğunu ve ancak devletler hususî hukuku bilhassa milletlerarası kaynaklarla beslendiği takdirde doğru olabileceğini pek güzel göstermiştir (12). Fakat arzuya şayan olan da, devletler umumî hukukuna temas eden tâbiyet meselesinin münhasıran millî hal şekillerine bağlanmaktan kurtulmasıdır. Bahis konusu mefhum, zaten, geçirdiği istihale yüzünden devletler hususî hukukunun diğer mevzularından pek farklı bir karakter taşımaktadır. Bu itibarla anglo-sakson müellifler tâbiyeti tereddütsüzce devletler umumî hukukunun sahasına dahil saymaktadırlar. M. J. Demey (13), esas itibariyle bir amme hukuku müessesesi olmak itibariyle, tâbiyetin mantıkan devletler umumî hukukunun tetkikine giriş bahsinde yer alması icap ettiği kanaatını izhar etmektedir.

Her halde, tâbiyetin devletler umumî hukukunun bünyesinde mühim bir rol oynadığı inkâr edilemez. Rasyonel bir devletler hukuku anlayışının, her ferdin bir tâbiyeti olmalı ve birden fazla tâbiyeti olmamalı şeklinde ifade edilen iki ana prensibi tazammun ettiği umumî bir kabule mazhar olmuştur: hem tâbiyetsizlik, hem de çok tâbiyetlilik reddedilmektedir.

3 — Bilhassa, her ferdin bir tâbiyeti olması zarureti üzerinde ısrar etmek gerekir. Tâbiyetsizlerin sayısı, tâbiyetsizliğin hakikî bir içtimaî tehlike olduğunu söyletecek kadar fazlalaşmıştır.

Bu afetle mücadele edebilmek için, tâbiyet bağlarının, yeni bir tâbiyet iktisabı hali dışında kopmamasına dikkat etmek lâzımdır. Her aslî tâbiyet kaybı bir tâbiyet değişikliğine tekabül etmelidir. Bunun için de, hem fertlerin iradesinin, hem devletlerin «hakimiyet» inin müessir şekilde tahdidini derpiş etmek gerekir.

(12) J.P. Niboyet, a.g.e., s. 56

(13) J. Demey, Position de la question de la nationalité dans l'ensemble des disciplines juridiques, Bulletin de la Société de législation comparée, 1926 - 27, cilt 56, s. 489

(14) Annuaire de l'Institut, 1896, cilt XV, s. 243 ve müit.

Önce şunu söylemek icap eder ki, ferdin tâbiyet değiştirmekteki serbes-tisine zamanımızda artık itiraz eden kalmamıştır. Tâbiyet vasfı devlet tara-fından tek taraflı olarak izafe edilmekle beraber, Devletler Hukuku Enstitü-sünün Venedik toplantısında ilân ettiği gibi (14), fert yine de muayyen bir tercih hakkına sahiptir. Siyasî bir camiaya mensubiyetin neticelerinin pek a-ğır olması hasebiyle, Profesör G. Scelle bu hakkın «gerçek bir ferdi hürri-yet» in zarurî şartı olduğu kanaatindedir (15).

Bu şartlar içinde, Ortaçağın daimî tâbiyet (allégeance perpétuelle) pren-sibini artık açıkça müdafaa eden bulunmamaktadır; bu prensip -hiç değilse mutlak şekliyle- ancak insan hakları üzerinde geri bir anlayışa sahip olan knunlar tarafından benimsenebilir. Eskiçağda bile, Isparta'dan gayri bu prensibi kabul etmiş olan memleket tanınmamaktadır (16). Dekan R. Redslob'un belirttiği gibi (17), modern devletler hukuku muhaceret hakkını tanı-makta ve memleketi terk hakkı tabiatıyla eski tâbiyetten ayrılmak hakkını tazammun etmektedir (18).

Bununla beraber, tâbiyet değiştirmek hürriyeti insan şahsiyetine has bir hak olsa bile, bir fert yine de, yeni bir tâbiyet iktisap etmeksizin eski tâbiyetinden keyfî bir şekilde ayrılamamalıdır. Daha 19 uncu asrın sonun-da Profesör E. Audinet «kanun tâbiyetin kayıtsız şartsız ferağına müsaade etmemelidir» diyordu (19). Aynı fikir, o devirde, zaten başka müellifler ta-rafından da ifade edilmiş bulunuyordu (20). Sonradan da Dekan P. Louis-Lucas, herhangi bir devletle olan bütün bağlarından kurtulamıyan insanın istiklâlindeki izafiliği göstermiştir (21).

Neyse ki, mevzuat umumiyetle böyle bir endişeye cevap vermekte, böy-lelikle de tâbiyetsizliğin bu kaynağı pek vahim bir tehlike teşkil etmemek-tedir. Bu kaynağın kurutulması için fertlerin iradelerinin devletler tarafın-dan tahdit edilmesi kifayet eder: bu da bir iç hukuk meselesidir.

4 — Buna mukabil, devletlerin iradesinin önüne geçmek, «hakimiyet»-lerini tahdit etmek bahis mevzuu olduğu zaman devletler hukukunun müda-halesi mutlak olarak gerekmektedir. Filhakika, tâbiyetsizlik kaynakları or-tadan kaldırılmak isteniyorsa, fertlerin iradesi tahdit edilirken, buna muva-

(15) G. Scelle, a.g.e., s. 138

(16) G. Cogordan, De l'acquisition et de la perte de la qualité de Français... Tez, Pa-
ris, 1877, s. 64

(17) R. Redslob, Les principes du droit des gens moderne, 1937, s. 198.

(18) Aynı şekilde: G. Cogordan, a.g.e., s. 63; G. Scelle, a.g.e., s. 141

(19) E. Audinet, Principes élémentaires de droit international privé, 1894, s. 101

(20) G. Cogordan, a.g.e. s. 146; G. Cogordan, La nationalité au point de vue des rap-
ports internationaux, 1890, s. 10; M. Jouot, De la perte de la nationalité, Tez, Paris, 1898.

(21) P. Louis-Lucas, La nationalité française, Srey 1929, s. 8

zi olarak devletlerin iradesinin tahdidinin de derpişi icabeder; devletler de, evvelce veya tâbiyetten çıkarılmayla müterafık olarak yeni bir tâbiyet iktisap edilmemişse, tebaalarını zorla tâbiyetten çıkaramamalıdır.

Devletler hukuku, nasıl bir ferdin başka bir tâbiyet iktisap etmeksizin tâbiyet bağından kurtulmasını hoş görmüyorsa, bir devletin, başka bir tâbiyeti evvelce iktisap etmemiş veya müktesep tâbiyetinin kaybiyla aslî tâbiyetini yeniden kazanmamış olan bir ferdi tâbiyetinden çıkarmasını da kabul edemez. Her iki halde neticenin kabulüne imkân yoktur, zira, nazari olarak, devletler hukuku bir insanın bütün devletlerin dışında yaşamasını hoş görmez.

Fakat bilhassa üzerinde dikkatle durulması icap eden sözü edilen ihtimallerin ikincisidir, zira devletlerin kendileri, tebaalarının tâbiyet bağından hileli şekilde kurtulmak için girişebilecekleri teşebbüsleri felce uğratmak işini üzerlerine almakta ve bu hususta yeteri kadar -hatta bazan aşırı- bir gayret ve itina göstermektedirler. Buna mukabil, devletin tek taraflı ve az çok keyfî bir kararıyla tâbiyetinden mahrum edildiğini gören fert fiilî olarak hiçbir müdafaa vasıtasına sahip değildir. Olsa olsa, bizzat devletin iç hukuk sahasında, kendi takdirine bağlı olarak koyduğu usule müteallik teminata güvenebilir. Fakat tedbirin isabet ve lüzumunu münakaşa edemez (22) (22 a).

(22) Bu Fransa'da Danıştayın aşağıdaki kararlarda benimsediği içtihatır: - 7 temmuz 1916, Dreyfus, Rec. s. 278; - 7 temmuz 1916, Levy, s. 279; - 16 şubat 1917, Mayer ve karısı, s. 170; - 10 haziran 1921, Diem ve karısı, s. 1387; - 6 mart 1942, Chirazzo, Rec. s. 77, D.A. 1942, J, 131

(22 a) Türk mevzuatı Türk vatandaşlığından iskat kararına itiraz edilip edilemeyeceğine dair bir hüküm ihtiva etmemektedir. Ord(Prof. Kemaleddin Birsen'e (Devletler Hususî Hukuku, cilt I, İstanbul 1936, s. 81 - 82) ve Prof. Osman Fazıl Berki'ye göre (Devletler Hususî Hukuku, Ankara 1949, s. 122 - 123) Türk vatandaşlığından iskat edilen şahsın bu karar aleyhine Danıştaya müracaat hakkı olmak lâzımdır. Danıştay dava daireleri genel kurulunun 8 eylül 1934 tarihli kararında, 1041 numaralı kanuna (bk. aşağıda not 47 a) «tevfikan cereyan eden muamelâtın mahiyeti büsbütün hususî ve fevkalâde olup muayyen bir zamana ve muayyen bir hadiseye taallük ettiğinden..... idarî davaya zemin teşkil edemeyeceği» söylendiğine göre (Osman Fazıl Berki, a.g.e., s. 123) bu kararın muhalif mefhumundan bizzat Danıştayın da kaideten iskat kararı aleyhine müracaat hakkını tanıdığı istihraç olunabilir. Ord. Prof. Mustafa Reşit Belgesay ise vatandaşlıktan iskat kararı aleyhine Danıştaya müracaat edilemeyeceği kanaatindedir. (Türk vatandaşlığı kanunu şerhi, s. 8).

Türk Vatandaşlığı Kanunu iskat sebeplerini tahdidî olarak saymış olduğuna göre, iskat kararı aleyhine Danıştaya yapılacak müracaatta ancak iskat sebeplerinin gerçekleşmemiş olduğu keyfiyetine dayanılabileceği, fakat Bakanlar Kurulunun, iskat sebeplerinin tahakkukuyla, haiz olduğu takdirî salâhiyeti kullanmakta isabet etmediği iddiasının idarî davaya zemin teşkil edemeyeceği bedihîdir. Çev. notu.

Milletlerarası sahada fert daha iyi silâhlanmış değildir. Şüphesiz, doklifidir, zira konumuzda, ferdin menfaati milletlerarası camianın menfaatına trin ferdi devletler hukukunun vasıtasız bir süjesi olarak görmek temayülündedir (23), ancak, evvelce Milletlerarası Daimî Adalet Divanı için olduğu gibi, bugün de Milletlerarası Adalet Divanında dava açmak hakkı devletlerin inhisarındadır. Zaten, ferdin müessir zekilde bir milletlerarası kaza merciine müracaat edebilmesi için, evvelâ müsbet devletler hukukunun tâbiyetten çıkarmayı tanzim etmesi gerekir. Başka bir deyimle, tâbiyet meselesinin -esas itibariyle millî hal tarzları veren- devletler hususî hukuku sahasından çıkıp devletler umumî hukuku sahasına girmesi arzuya şayandır. Devletlerin iradesini tahdit bahis konusu olduğuna göre devletlerin üstünde bir hukuka müracaat lüzumu bedihîdir.

5 — Tâbiyetsizliğin müteaddit kaynakları mevcutsa da, mesele devletler hukuku bakımından ele alındığı zaman bilhassa tâbiyetten çıkarma problemi dikkati çeker. Tâbiyetten çıkarma tâbiyetsizlik halinin en karakteristik kaynağını teşkil etmektedir. Şüphesiz, tâbiyet konusu milletlerarası sahaya intikal ettirilmedikçe -bu intikal keyfiyetinin yakın bir istikbalde gerçekleşeceğini düşünmek de hayalden başka bir şey değildir- doğuştan tâbiyetsiz şahıslar daima mevcut olacaktır. Ancak bu son durum, teessüfe şayan olmakla beraber, daha seyrek ve gerek devletler, gerek fertler bakımından aynı hususiyetleri göstermez.

Filhakika, meselemizde ferdin menfaati, devletin menfaati ve milletlerarası camianın menfaati gibi üç çeşit menfaatla karşı karşıya bulunulduğunu gözden uzak tutmamak lâzımdır. Fakat, mesele devletler hukuku zaviyesinden incelenirse, asıl mühim olan millî zaruretlerle milletlerarası icapların telifidir, zira konumuzda, ferdin menfaati milletlerarası camianın menfaatına uymaktadır; zaten fertlerin şahsî menfaatlarını müdafaa etmek için milletlerarası mülâhazalara başvurdukları sık görülen hallerdendir.

Gerçekten işleyen bir devletler hukuku kurmak isteniyorsa milletlerarası icaplara millî mülâhazaların üstünde yer vermek lâzımdır. Bu, tâbiyetten çıkarmanın nazarî olarak reddi mânasına gelir: bir devleti mevzuatı icabı yahut vatandaşlık hakkının hususî olarak bağışlanması yoluyla tâbiyeti altına aldığı şahısların mesuliyetini muhafazaya icbar etmek meşrû gözükmektedir.

(23) G. Scelle, a.g.e., cilt I. 1932, s. 42 ve müt.

S. Ségal, L'individu en droit international positif, tez, Paris, 1932. J. Spiropoulos, «L'individu et le droit international», Rec. des Cours de l'Académie de droit international, 1929, cilt 30, s. 195 - 270

Ancak, nazariye böyle ise de, tatbikat bunun pek gerisinde kalmaktadır. Gerçekte, tâbiyetten çıkarma rasyonel bir devletler hukuku anlayışına aykırı olmakla beraber, müsbet devletler hukukunda bu tâbiyetsizlik sebebini ortadan kaldıran açık bir hüküm bulunmamaktadır. Olsa olsa, bu hali düzeltmek için sarfedilmiş öğmeye değer bazı gayretler ve elde edilmiş bazı, şümül sahası mahdud da olsa, müsbet neticeler kaydedilebilmektedir.

Keyfiyetin böyle olması, erişmesi ne kadar güç olursa olsun, bir gaye tesbitindeki fayda ve alâkayı azaltmaz. Gayenin tesbiti fiilen alınmış olan yolu ve yolun önümüzde uzanan kısmını ölçmek imkânını sağlayan tek vasıtaadır.

BİRİNCİ KISIM

TÂBİİYETTEN ÇIKARMANIN NAZARİ BAKIMDAN REDDİ

6 — Milletlerarası camia yeryüzünü aralarında paylaşan devletlere bölünmüştür. Ancak, ülke devletin esas unsurlarından biri ise, insanlar da devletin canlı varlığını teşkil ederler. Tâbiyet her şahsı muayyen bir devlete bağlayan rabıta olduğuna göre, tâbiyetten çıkarmanın rasyonel bir devletler hukuku anlayışına aykırı bulunduğu derhal tahmin edilebilir: milletlerarası zaruretler tâbiyetten çıkarmanın reddini âmirdir.

Tâbiyet millî camiaların bünyesi için zarurî bir müessese olmakla beraber, yine de unutmamak lâzımdır ki tâbiyet bu görevi ancak devletler evleminde kendi varlıklarını müdafaaya muktedir oldukları nisbette yerine getirir. Şu halde, tâbiyetten çıkarmanın devlete, sadakatsızlık gösteren ve böylelikle kendisi için tehlikeli olan tebaasına karşı tedbir alabilmeyi mümkün kılan lüzumlu bir silâh olup olmadığını tayin meselesi başgöstermektedir. Şüphesiz, milletlerarası zaruretler millî icaplara takaddüm etmek gerekir, ancak bizzat milletlerarası camiada anarşi doğurmamak isteniyorsa devletin varlığını da korumak icabeder. Bu şartlar dahilinde, konumuzda milletlerarası ve millî zaruretlerin, devletler hukukunun bünyesi bakımından arzetikleri nisbî ehemmiyeti tayin etmek lâzım gelir, zira milletlerarası zaruretlerle millî zaruretler ilk bakışta birbirleriyle tezat halinde gözükmektedir. İki temayül arasında makûl bir uzlaşma şekli aranıp aranamayacağı ve varacağımız netice menfî olduğu takdirde diğerlerine üstün tutulması gereken mülâhazaların hangileri olduğunun tayini ancak bu şekilde hareket etmekle mümkün olur.

I. Bölüm

Tâbiyetten çıkarma milletlerarası zaruretlerle telif edilemez

7 — Tâbiyetten çıkarma tâbiyetsizlere vücut verdiği için rasyonel bir devletler hukuku anlayışına aykırıdır. Gerçekten, her ferdin tâbiyet bağıyla bir devlete bağlanmasını amir olan prensip kimse tarafından itirazla karşılanmamaktadır. Bu prensibin temelini tesbit için bu müessesenin milletlerarası camianın teşkilâtlanmasında ve işleyişinde oynadığı rolü gözden geçirmek kâfidir.

Evvelâ, tâbiyet bir «milletlerarası esas teşkilât hukuku meselesi» mahiyetini arz etmektedir (24). Filhakika, tâbiyet devletler hukukunun mesnedi yerinde olan dünya cemiyetinin teşkilâtlanmasında temel rolü oynayan bir unsurdur. «Hemen hemen teknik» (quasi techniques) (25) sebeplerle insanlık devlet şeklinde teşkilâtlanan camialara bölünmek zorunda kalmıştır, bu camiaların topunun bütün insanları içine alması gerekir. Böylece, milletlerarası camianın rasyonel şekilde teşkilâtlanmasının, her şahsın tebaası olduğu bir devlete bağlanmasını icap ettirdiği ifade edilmiş olmaktadır. Profesör G. Scelle'e göre «bir tâbiyete mensubiyet fertlerin **milletlerarası halinin** esas unsurunu teşkil eder. Her hukuk nizamında hukuk süjesi bir **hale**, camia içinde **yerinin tesbitine** ve **teşhisine** yarayan bir duruma sahip olmalıdır ki şahsı ve salâhiyetlerinin şumulü üzerinde hataya düşmeksizin hukukî münasebetlerini tayin mümkün olsun» (26).

Aynı düşünceyle Profesör J.P.A. François, hukukî bakımdan, müktesep tâbiyetten çıkarmanın ve ceza olarak aslı tâbiyetten ıskatın «milletlerarası camianın teşkilâtlanmasının ana prensiplerinin açıkça ihlâli» olduğunu söylemiştir (27).

8 — Tâbiyet devletlerin bünyesinde yer almak suretiyle milletlerarası camianın teşkilâtlanmasını ilgilendirmekle kalmaz. Devletlere salâhiyetlerinin mesnetlerinden birini temin ederek milletlerarası camianın işleyişinde de rol oynar. Gerçekten, mülkî salâhiyetlerinin ve amme hizmetlerine taallük eden salâhiyetlerinin yanıbaşında devletlerin bir de şahsî salâhiyete sahip

(24) G. Scelle, loc. cit.

(25) J.P.A. François, Règles générales du droit de la paix, Rec. des cours de l'Ac. d D. I., cilt 66, s. 118

(26) G. Scelle, a.g.e., cilt II, s. 137.

(27) J.P.A. François, «Le problème des apatrides», Rec. des cours de l'Ac. de D. I., 1935, cilt 53, s. 371.

oldukları bilinmektedir (28). Salâhiyetlerin coğrafi bakımdan hudutlandırılmasından ayrı olarak, devletler hukuku şahıslar bakımından da bir hudutlanma tanımaktadır. Şahsî salâhiyet devletler hukukunun, sabit bir bağla bir devlete bağlı olan ve bu sıfatla, bu devletin ülkesi dışında buldukları zaman bile (ister milletlerarası müşterek sahada - «*domaine public international*» -, ister yabancı bir devletin ülkesinde bulunsunlar) ona tabi kalan şahıslar karşısında bu devlete tanıdığı salâhiyettir.

Bu tanzim sureti, hukukta birinci derecede mühim olan salâhiyetlerin tabii şekilde işleyişinin sağlanabilmesi için her şahsın bir tâbiyeti olması lüzumunu tazammun eder. Demek ki tâbiyetten çıkarmayı tâbiyetsizliğe müncer olduğu nisbette -ki hemen hemen daima böyle olmaktadır- kat'î şekilde reddetmek icap etmektedir.

9 — Tâbiyet, milletlerarası amme intizamı bakımından her ferdin bir tâbiyeti olması zarureti noktasından da (29) milletlerarası cemiyetin işleyişiyle ilgilidir. Milletlerarası camianın iyi işleyebilmesi sağlanmak için, her ferdin, icabında onu tekeffül edecek ve onun milletlerarası haksız fiillerinden muayyen bir nisbette mesul olacak olan bir devlete bağlanması gerekir.

Şüphesiz, devletlerin tebaalarını tayin hususunda haiz oldukları istiklâlî yüzünden, menfi kanun ihtilâfları, tıpkı tâbiyetten çıkarma gibi, tâbiyetsizlik kaynakları teşkil edebilir ve aynı teessüfe şayan neticeyi doğurabilir. Ancak, bu son meseleye dokunmaksızın, tâbiyetten çıkarmanın daha ileri gittiğini belirtmek uygun olur. Haksız olarak ferdi ızzar etmesi bir yana, tâbiyetten çıkarma muhakkak ki milletlerarası münasebetlerde bir karışıklık unsurudur. Fîlhakika, bu tedbir bir devlet için, ya milletlerarası mesuliyetinden kaçınmaya, ya arzu edilmez saydığı veya hatta sadece memleket için faydasız bulduğu şahısların külfetini başka devletlere yüklemeye yarayan, dürüstlükten uzak bir vasıta teşkil edebilir.

Evvelemirde, tebaası olan hususî şahıslar tarafından ika edilen zararlar yüzünden devlete, istisnaen, mes'uliyet terettüp etmesi imkân dahilindedir (30). Mesuliyetin ise bir hukuk sisteminde yeri büyüktür, hukuk sisteminin

(28) Ch. Rousseau, *L'aménagement des compétences en droit international*, *Revue Générale de Droit International Public*, 1930, s. 431 ve müt.

(29) G. Scelle, a.g.e., s. 137

G. Scelle, «*A propos de la loi allemande du 14 juillet 1933 sur la déchéance de nationalité*», *Revue critique de droit international*, 1934, s. 65

(30) G. Scelle, *Droit international public*, 1944, s. 710 ve müt.

müessiriyet derecesi mesuliyetin az veya çok gelişmiş olmasına veya iyi teşkilâtlanmış bulunup bulunmamasına tabidir (31).

Şu halde, bir devletin, kendisine mesuliyet terettüp ettirebilecek hareketlerde bulunan bir tebaasını tâbiyetten çıkararak hileli yolla mesuliyetten kurtulamaması icap eder. Reşit olmayan çocuğunu ailenin ikametgâhından kovan baba bu çocuğun hareketlerinden hukuken mesul olmaktan kurtulmadığı gibi (32), bir devletin de, keyfi şekilde tâbiyet bağlarına son vererek milletlerarası sahadaki mesuliyetinden kurtulamaması lâzımdır.

10 — Diğer taraftan, bir devletin, arzu edilmez (indésirable) saydığı tebaalarının tâbiyetten iskatına karar vermesi ve sonra onları hudut haricine çıkarması da kabul edilemez. Bu tarzda hareket milletlerarası münasebetlerde dürüstlükten ciddi şekilde ayrılmak olur; bu yoldaki tatbikat müellifler tarafından takbih edilmiştir (33).

Şüphesiz böyle bir tedbir iç hukukta meşru olabilir (33 a). Nitekim Fransa'da, Danıştay 16 mayıs 1924 tarihli **Krichel** kararında (34) içişleri bakanının Fransız sıfatından iskat edilmiş bir şahsı hudut haricine çıkarabileceğine hükmetmiştir. Bununla beraber, bu şartlar içinde ısdar edilen bir tared ve teb'it kararnameşi milletlerarası bakımdan dürüst bir tasarruf olmayacaktır. Her devlet tebaasını muhafazayla mükelleftir ve bu bakımdan, daha 19 uncu asrın başında 7 ocak 1810 tarihli bir Bade kanununun, devletin kendi tebaasını ancak «devletler camiasının haklarını tanımamak» suretiyle hudut harici edebileceğini hükme bağlaması kayda değer bir müşahededir (35). Aynı şekilde, bir devletin, sırf sonradan başka memleketlere kovabilmek için, tebaasını tâbiyetten çıkarması tecviz edilemez: hukuk kaideleri doğrudan doğruya ihlâl edilemediği gibi dolambaçlı yollarla da boşa çıkarılamaz.

11 — Demek ki tâbiyet, hem insanları devletler arasında taksim etmek suretiyle milletlerarası cemiyetin teşkilâtlanmasıyla, hem devletler hukukunun başlıca süjelerinin salâhiyetlerinin tanzimine esas teşkil etmesi itibariyle bu cemiyetin işlemesiyle, hem de bu devletler camiası içinde hüküm sürmesi gereken nizamla ilgilidir.

(31) J. Basdevant, «Règles générales du droit de la paix», Rec. des cours de l'Ac. D. I., 1936, cilt 58, s. 656.

(32) L. Jossierand, Cours de droit civil positif français, 3è éd. 1939. cilt II, no 504 bis

(33) E. Audinet, a.g.e., s. 101.

G. Cogordan, La nationalité..., 1890, s. 285

(33 a) Türk vatandaşlığından iskat edilenlerin memleket dahilinde buldukları takdirde Türkiye haricine çıkarılmaları ve Türkiye'ye avdetten menedilmeleri 18 Mayıs 1928 tarihli Türk Vatandaşlığı Kanununun (mad. 12) amir hükmü icabıdır. Çev. notu.

(34) C.E. 16 Mayıs 1924, Krichel, Recueil s. 481.

(35) JP.A. François, a.g.e., s. 306

Ne her ferdi bir devlete bağlama zaruretini yukarıdakinden daha kat'î şekilde ifadeye, ne de, binnetice, bu zarureti görmezlikten gelen tâbiyetten çıkarma tatbikatını -hiç değilse milletlerarası sahada- daha açık tarzda takbih ve reddetmeye imkân vardır.

Bu sebeple, müteaddit müellifler tâbiyetten çıkarmayı devletler hukukuna aykırı bir müessese telâkki etmekte birleşmektedirler. G. Cogordan, kimsenin tâbiyetsiz kalmamasının devletler hukukunun prensiplerinden biri icabı olduğunu ifade ettikten sonra «ecnebi bir devlet tarafından telsikle neticelenmeyen her tâbiyetten çıkarma» yı reddetmektedir (36). Başka bir yerde de (37), devletler hukukunun icabını yerine getirmek için «yalnız başka bir devletin tâbiyetini iktisap etmiş olan şahısların tâbiyetten ıskatına cevaz vardır: ancak bu takdirde devletler hukuku ihlâl edilmeksizin tâbiyetten çıkarmaya karar verilebilir» demektedir. Daha geniş bir deyimle, Cogordan, haklı olarak, her tâbiyet kaybının mutlaka yeni bir tâbiyet iktisabına bağlı olması lüzumuna kanidir (38) (39).

Daha yakın bir zamanda, Profesör J.P.A. François da şöyle demektedir: «Müktesep tâbiyetten ve ceza olarak aslî tâbiyetten çıkarma, teşkilâtlanmış milletlerarası bir camiada yeri olmamak icap eden tâbiyetsizlik sebepleridir. Bilhassa aslî tâbiyetten çıkarma, bu tedbire başvuran devletlerin milletlerarası anlayış zihniyetlerinin noksanlığını gösterir.» (40)

Nihayet, Profesör G. Scelle'e göre, «ferdin ceza olarak tâbiyetinden mahrum edilebilmesini veya müktesep tâbiyet bir kere bağışlandıktan sonra bu karardan rücu edilebilmesini milletlerin hukukî vicdanı gittikçe daha güç kabul etmektedir. (41)

12 — İfade edilen prensibin temeli bu prensibin şümul sahasının sıhhatle tayinine imkân vermektedir. Filhakika, devletler hukukundaki meşruiyetleri bakımından birbirlerinden hayli farklı iki gurup tâbiyetten çıkarma hali bulunmaktadır. Tâbiyet bağlarının kopması ya yabancı bir tâbiyetin iktisabı neticesidir, ya da ceza olmak üzere hükme bağlanır.

Bu son hareket tarzının dürüstlükten uzak olduğunu göstermiş bulunuyoruz, buna mukabil birinci vaziyetin tamamen haklı olduğu pek aşikârdır:

(36) G. Gogordan, yukarıda zikredilen tez, s. 67.

(37) Ibid. s. 260

(38) G. Cogordan, La nationalité....., 1890, s. II

(39) Aynı fikir için bk. M. Jouot, a.g.e. s. 13 ve 94

(40) J.P.A. François, a.g.e., s. 350 ve 351

(41) G. Scelle, Précis de droit des gens, cilt II, s. 143

bir devletin yabancı bir tâbiyet iktisap etmiş olan bir ferdi tâbiyetinden çıkarmasından daha tabîi bir şey olamaz. Bu, hususıyla Fransız hukukunca benimsenmiş olan görüş tarzıdır (42) (42 a), hususî hukuk içtihadımız (43) yeni tâbiyetin iktisabının gerçekleşmiş olması zaruretini katıyetle teyit etmiştir, bu da hem iç mevzuatın ruhuna, hem de milletlerarası icaplara uygundur. Bir yabancı memleket tâbiyetini iktisabın otomatik olarak eski tâbiyetin kaybını intaç etmesi esas başka bazı memleketlerin mevzuatınca da kabul edilmiş bulunmaktadır (44) (44 a). Bu kayıp keyfiyeti yalnız bazan muayyen şartların tahakkukuna, hususıyla erkekler için askerlik mükellefiyetinin ifasına tabi tutulmuştur (45) (45 a).

Doğrusu, bu şartlar içinde tâbiyetten çıkarma sadece meşrû değil, üstelik, çok tâbiyetlilikten kaçınmak için zaruridir de. Devletler hukukunun konumuzdaki emirlerini kısaca hatırlatmakta isabet vardır, 19 uncu asırda Birleşik Devletlerle muhacir gönderen memleketler arasında zuhur eden güçlükler de akıllardan çıkmamıştır. Zaten, istisna teşkil eden kanuna karşı hile halleri bir tarafa, devletin tâbiyet bağını yabancı bir tâbiyet iktisap etmiş olan tebaasından çözmesi iyi takdir edilmiş menfaati icabıdır.

(42) Fransız tâbiyetine müteallik hükümleri ihtiva eden 19 ekim 1945 tarihli kararname (Ordonnance du 19 octobre 1945 portant Code de la Nationalité française)

(42 a) Fransız tâbiyetini teferruatlı bir şekilde tanzim eden 151 maddelik çok mühim bir kodun şekli bakımından icra kuvvetinden sadır bir «ordonnance» olmasını tatbik mevkiine konulduğu zamanın hususî şartları izah eder: Filhakika, 9 ağustos 1945 tarihli «ordonnance»-nin, otoritesini bütün Fransa için Vichy hükümetinin yerine ikame ettiği Fransa Cümhuriyeti Muvakkat Hükümeti o tarihte amme kuvvetlerinin topunu, bu meydana teşriî kuvveti de elinde tutmaktadır. Muvakkat Hükümetin, ısdar ettiği kanunlara kanun demeyip kararname (ordonance) ismini vermesi ise, millî hâkimiyete karşı beslediği saygının bir ifadesidir; ancak millî hakimiyetin tezahüründen doğan bir uzvun umumî iradeye tercüman olan hakikî kanunlar yapabileceği düşünülmüştür (bk. M. Duverger, Cours de Droit Constitutionnel, 4ème éd., Paris 1947, s. 226) Çev. notu.

(43) Fransız Yargıtayı ceza kısmı. 14 şubat 1890, La Cocarde, D.P. 1891 - I - 281

(44) Bk.: J.P.A. François, a.g.e., s. 294

E. Bourbousson, Traité général de la nationalité dans les cinq parties du monde, Sirey, 1931.

(44 a) Türk vatandaşlığından ister ihtiyariyle çıkmak, ister ıskat edilmek bahis mevzuu olsun, cenebi devlet tâbiyetinin iktisabı otomatik olarak Türk vatandaşlığının kaybını intac etmemektedir (bk. TVK mad. 7 ve 9). Çev. notu

(45) Fransa'da Fransız tâbiyeti kodununun 88 ve 89 uncu maddeleri:

(45 a) Türk Vatandaşlığı Kanununun 7 nci maddesine göre askerî hizmeti muvazzafasını ifa etmeyenlere Türk vatandaşlığından çıkmak müsaadesi verilemez. Çev. notu.

Buna mukabil, devletleri, kendilerine lâıyk bulmadıkları tebaalarını tâbiyetten çıkarmamak mecburiyetinde olduklarına ikna etmek çok daha müşkündür. Tâbiyetten çıkarmanın reddi millî zaruretlerle telif edilebilir mi? İşte önümüze çıkan mesele budur.

II. BÖLÜM

Millî zaruretlar tâbiyetten çıkarmayı mutlak surette amir değildir

13 — Milletlerarası plânda vaz'etmiş bulunduğumuz mesele millî plâna geçildiği zaman başka bir veçhe arz etmektedir. Millî zaruretlerin, milletlerarası icaplar gibi, tâbiyetten çıkarmanın reddini amir bulunup bulunmadığını değil, daha ziyade böyle bir redle bağdaşıp bağdaşamıyacağını araştırmak gerekmektedir, zira millî zaruretlerin tâbiyetten çıkarmanın reddini amir bulunmadığı pek aşıkârdır.

Filhakika, hiç değilse milletlerarası camianın halen içinde bulunduğu nakıs teşkilâtlanma halinde, varlığının müdafaası için devletin geniş ölçüde bizzat kendine güvenmesi icap ettiği ana vakiasını hesaba katmak lâzımdır. Bunun içindir ki Birleşmiş Milletler Andlaşması 51 inci maddesinde meşrû müdafaayı mahfuz tutmakla isabet etmektedir. Aynı şekilde, istiklâlini korumak için her devlet, Dekan P. Louis - Lucas'ın ifadesine göre, kendi cevherini (substance) teşkil eden şahısları (46) serbestce tayinde muhtar olmalıdır. Tebaanın tayini salâhiyeti ise tâbiyetin sade iktisabını değil, kaybını da tanzim imkânını tazammun eder.

Bu şartlar dahilinde, devletler için ciddi mahzurlar doğurmaksızın, tâbiyetten çıkarmayı menetmenin mümkün olup olamayacağını tayin etmek gerekmektedir. Şüphesiz, hareket noktası olarak cemiyet halinde hayatın istiklâlden karşılıklı fedakârlıkları icap ettirdiği ve milletlerarası zaruretlerin millî endişelere takaddüm etmesi gerektiği fikri alınabilir, ancak şurası da var ki devletler hukuku devletlere kendi varlıklarını müdafa imkânını bırakmamakla sonunda kendi temelini (substratum) yıkmış olur.

Tâbiyetten çıkarma meselesini burada bu cepheden ele almak lâzım gelir. Mesele, tâbiyetten çıkarmanın devlete fayda sağlayıp sağlamadığından çok, bu tedbirin reddinin millî zaruretlerle telif edilip edilemeyeceğinin anlaşılmasına müncer olmaktadır. Münakaşayı hudutlandırın ve ona hakim olan bu fikir esas alınmak gerekir. Demek ki, ceza olarak tâbiyetten çıkarmayı derhal reddetmek durumundayız. Yalnız, devletler hukukunun bir rüknü (entité) sıfatıyla millî camianın korunması endişesinin mahsulü olan tâbi-

yetten çıkarmanın meşru olup olmadığı meselesi henüz halledilmemiş bulunuyor.

Bu mülâhazalar aslî tâbiyetten iskat için olduğu kadar geniş mânada müktesep tâbiyetten çıkarma için de varittir. Ancak, telsik yoluyla olsun, kanun icabı olsun, doğumdan sonra edinilen tâbiyet söz konusu olduğu zaman bazı munzam amiller işe karışabilir.

Birinci Paragraf : Aslî tâbiyetten çıkarma.

14 — Aslî tâbiyetten çıkarma, yeni bir tâbiyet iktisabını takip etmediği veya bununla hemzaman olarak yer almadığı takdirde, hem fert, hem de milletlerarası camia için müfrit bir mahiyet arzeder. Bu itibarla, ancak devletin elinde müdafaası için lüzumlu bir silâh teşkil ediyorsa, devletler hukuku bakımından meşru telâkki edilebilir.

Adi suçtan mahkûmiyet neticesinde hükmolunan ve hiçbir haklı sebebe dayanmayan ıskatı derhal meşru tâbiyetten çıkarma halleri dışında bırakmak icap eder. Filhakika her devlete terettüp eden suçlarının yükünü taşımaktır. İç ceza hukuku millî camianın yeteri kadar himayesini sağlamalıdır.

Buna mukabil, hareket tarzlarıyla, kendiliklerinden memleketlerinden kopmuş olan şahısların tebaa vasfını muhafaza etmek ilk bakışta tehlikeli gözükür. Demek ki sadakat meselesi en nazik mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Milletlerarası zaruretlerle millî zaruretler makul şekilde uzlaştırılmak isteniyorsa, esas itibariyle, bir taraftan ıskatın devletin himayesine yarayıp yaramadığını, diğer taraftan devletin devletler hukukuyla daha kolaylıkla bağdaşan başka tedbirlere başvurup vuramayacağını tayin etmek icap eder.

İmdi, tâbiyetten ıskatın faydası pek münakaşa götürür. Evvelâ, iskat, millî hisleri zaten çok zayıflamış olan bir fert için garip bir ceza telâkki edilebilir. Şüphesiz, iskat ferdi tâbiyete bağlı haklardan mahrum etmektedir, ancak aynı zamanda bu haklara tekabül eden mükellefiyetlerden de kurtarmaktadır; hatta çok zaman ferdin hareket hattını tayin eden amel bu mükellefiyetlerden, bilhassa askerlik hizmetinden kaçmak endişesidir. Bu o kadar böyledir ki 10 ağustos 1927 kanununun neşrinden evvel mahkemelerimizin içtihadı Medenî Kanununun bu mevzudaki hükümlerini dar bir tefsire tabi tutmak lüzumunu hissetmiştir: Yargıtay, 9 mart 1926 tarihli Ramon de Corbera kararında (47) ecnebi bir orduda **kendi ihtiyariyle** hizmet görmenin ıskatın

(47) Fransız Yargıtayı ceza kısmı, 9 mart 1926, de Ramon de Corbera, S. 1927-1 - 121 (E. Audinet'nin notu).

sadece bir şartı olduğuna karar vermiştir. (47 a). Yüksek kaza mercii ıskatın, diğer bir memlekette ciddi şekilde askerlik mükellefiyetini yerine getirmesizin, Fransa'da bu hizmetten kurtulmayı sağlayan kolay bir vasıta olmaması icap ettiği kanaatındaydı.

15 — Bu şartlar dahilinde, 1946 Fransız Anayasasının yeni bir örneğini verdiği gibi (48) ekseriya riayet edilmemiş olan tebaa (national) ve vatan-
daş (citoyen) tefrikine başvurmak daha münasip gözüktüyor. Böyle hareket edildiği takdirde, tâbiyetsizlik haline pek yakın bir durum yaratacak olan hudut dışına çıkarmaya kadar gitmeksizin, lâıyk olmayan tebaaya siyasî haklardan, hatta hususî hakların büyük bir kısmından faydalanmayı men etmek mümkündür.

Devlet böylece tebaasını oldukça geniş ölçüde haklarından mahrum etmek suretiyle, hareketlerini tasvip etmediğini yeteri gibi göstermekte ve memlekete kötülük etmesine azçok mani olabilmektedir. Bunun böyle olduğuna kanaat getirmek için «dégradation nationale» (vatandaşlık haklarından mahrumiyet) (48 a) cezasına mahkûm edilen Fransızlardan nez'edilen hakları gözden geçirmek kifayet eder. Bu ceza, medenî ve siyasî haklardan mahrumiyetten başka, amme hizmetlerinden ihracı, orduda kazanılmış bütün

(47 a) Türk hukukunda da «ecnebi bir devlet ordusunda bil' ihtiyar hizmeti askerîye ifası» vatandaşlıktan ıskatın sadece şartıdır, bu durumda bir şahsı vatandaşlıktan ıskat edip etmemek Türk Vatandaşlığı Kanununun 9 uncu maddesiyle Bakanlar Kurulunun takdiri salâhiyetine bırakılmıştır. Esasen Türk Vatandaşlığı Kanunu hiçbir halde, muayyen şartların tahakkununun zarurî neticesi olan otomatik bir ıskata yer vermemiştir (bk. mad. 9, 10, 11). Durumu Türk Vatandaşlığı Kanununun 15 inci maddesiyle mahfuz tutulan ve «İstiklâl muharebeleri esnasında millî mücadeleye iştirâk etmiyerek Türkiye haricinde kalan ve 24 Temmuz 1923 tarihinden işbu kanunun neşrine kadar Türkiye'ye avdet etmemiş olan Osmanlı tebaasının Türk vatandaşlığından ıskatna İcra Vekilleri Heyetini mezun kılan» 23 mayıs 1927 tarih, 1041 numaralı kanun için de aynıdır. Çev. notu.

(48) J.P. Niboyet, «La Constitution nouvelle et certaines dispositions de droit international», D. 1946, Chr. s. 91

(48 a) Fransız ceza hukukunda dégradation nationale (vatandaşlık haklarından mahrumiyet), indignité nationale (vatandaşlık şerefine uymayan hareketler) suçuna tekabül eden cezaî müeyyidedir. Indignité nationale suçu ve dégradation nationale cezası 26 aralık 1944 tarihli ordonnance'la (bk. yukarıda not 42a) makale matuf olarak ihdas edilmişlerdir. Bu ordonnance'm I inci maddesi hükmünce «16 haziran 1940 tarihinden sonra, Fransa'da veya ecnebi bir memlekette, Almanya'ya veya müttefiklerine doğrudan doğruya veya dolayısıyla bile bile yardım eden, yahut da milletin birliğine veya Fransızların hürriyetine veya Fransızlar arasındaki müsavata halel getiren her Fransız» indignité nationale suçunu işlemiştir ve dégradation nationale cezasına çarptırılacaktır (bk. H. Donnedieu de Vabres, Traité de droit criminel et de législation pénale comparée, 3ème édition, Paris 1947, s. 126 - 127 ve 368 - 369) Çev. notu.

rütbelerin kaybını, muayyen meslekleri (öğretim, avukatlık, noterlik ve buna mümasil adli amme hizmetleri) icra memnuiyetini, jüri azası, ehlihibre, hakem olmak ehliyetsizliğini, basın müessesesi, banka, şirket idaresinden memnuiyeti, silâh taşıma hakkından mahrumiyeti v.s... de tazammun etmektedir. Hatta bu cezaya çarpılan Fransızların muayyen idarî bölgelerde ikametleri de men edilebilmektedir.

Şu halde, millî zaruretlerin aslî tâbiyetten ıskatı mutlak surette amir buldukları söylenemez. Devlet sadık olmayan tebaasına karşı aynı derecede müessir, üstelik devletler hukukuna uygun bulunmak gibi bir üstünlüğü olan başka tedbirler alabilir. Fransa Cümhuriyeti Muvakkat Hükûmeti, Fransa'nın işgalden kurtuluşu sırasında -düşman işgalinin tahrik ettiği dahili buhrandan sonra-, işgal eden devlet hizmetinde çalışmış olan Fransızları tâbiyetten ıskat etmeğe lüzum görmemiştir. Aksine, bazı memleketler -hususiyile Belçika (49)- düşmanla işbirliği edenlerin tâbiyetten ıskatını derpiş etmişlerdir.

Buna mukabil, Fransız mevzuatının, başka muhtelif memleketlerin mevzuatında da olduğu gibi (50) (50 a), yabancı bir devlet hizmetinde vazife gören aslî Fransız tebaasının tâbiyetten ıskatına yer vermesi, Dekan P. Louis -Lucas (51) ile birlikte teessüfle karşılanabilir. Bu durum için de daha isabetli ve aynı derecede müessir başka tedbirler derpiş etmek imkânı vardı.

(49) 6 mayıs 1944, 20 haziran 1945 ve 27 şubat 1947 tarihli kanun kuvvetinde kararnamele (arrêts - lois) ve 21 haziran 1945 tarihli bakanlık kararnamesi (arrêté ministériel).

(50) Bk. E. Bourbousson, a.g.e.

(50 a) Türk Vatandaşlığı Kanununun 10 uncu maddesi hükmünce «ecnebi bir devletin askerlikten gayri bir hizmetini deruhte etmiş olanlardan kabul ettiği hizmetin tayin olunacak müddet zarfında terki için Türkiyede buldukları mahal hükümetleri ve ecnebi memleketinde Türk elçilik veya şebenderhaneleri vasıtasile verilecek emre imtisal etmiyen veya Türkiyeye ile muharip olan bir devletin hizmetinde bilâ mezuniyet devam eden Türkler vatandaşlıktan ıskat olunabilirler.»

19 ekim 1945 tarihli Fransız tâbiyeti kodumun 97 nci maddesi, aşağıda işaret edeceğimiz iki husus dışında, kanunumuzun hükmünden farklı değildir: Ancak, Fransız mevzuatında ecnebi devlet emrinde ifa edilen herhangi bir amme hizmetiyle ecnebi orduda görülen hizmet arasında fark gözetilmediği ve her iki hal için de idareye vazifenin terki hususunda emir vermek mükellefiyeti tahmil edildiği halde, Türk Vatandaşlığı Kanununun 9 uncu maddesiyle «ecnebi bir devlet ordusunda bil'ihhtiyar hizmeti askeriye ifası» bir ecnebi devletin askerlikten gayri bir hizmetini deruhte etmekten farklı mütalâa edilmiş ve vazifeyi terk emriyle müddet tayini şartına tabi tutulmamıştır. İki memleket mevzuatı arasındaki ikinci fark da kanunumuz vazifenin terki için tayin edilecek müddeti idarenin takdirine bıraktığı halde Fransız mevzuatı bu müddeti emrin tebliği tarihinden itibaren altı ay olarak tesbit etmiş ve alâkâdara vazifeyi terk imkânından mutlak şekilde mahrum bulunduğu hususunda beyyine getirmek hakkını tanımıştır. Çev. notu.

(51) P. Louis - Lucas, a.g.e., s. 314

Demek ki netice itibariyle, millî zaruretlere tâbiyetten çıkarma tatbikatını mutlak olarak amir bulunmamaktadır. Bu tedbir millî sahada, istisnâî şartlar ve ciddi vaziyetler vukuunda isabetli ve haklı gözükebilir, ancak bunu bir prensip olarak kabul etmek tehlikelidir. Bu hususta kanaat getirmek için böyle bir siyasetin bazı devletleri ne gibi suiistimallere götürdüğünü hatırlamak kifayet eder: bunun yeteri kadar karakteristik örnekleri -yalnız yeni kanunları zikredeceğiz- 14 Temmuz 1933 tarihli Alman kanununda (52) ve Fransa'da düşman işgali sırasında tatbik edilen «harice göçenler» (émigrés) hakkındaki «23 Temmuz 1940 kanunu» nda bulunmaktadır.

İkinci paragraf: **Müktesep tâbiyetten çıkarma**

16 — Kanunlar, tâbiyetin kaybı şartlarını tesbit ederken, umumiyetle, aslı tebaa ile telsik yoluyla tâbiyeti iktisap edenler arasında bir tefrik yapmaktadırlar. Demek ki ilk bakışta, müktesep tâbiyetten çıkarma konusunda -ya müktesep tâbiyetten çıkarmanın milletlerarası sahadaki neticeleri aynı olmadığından, ya da bu tedbirin fertler muvacehesinde mesnedi daha sağlam bulunduğundan- farklı bir vaziyet almak gerektiği gözükyor.

Evveleminde, telsik yoluyla tâbiyete alınan şahıs buna rağmen aslı tâbiyetini muhafaza etmişse tâbiyetten çıkarmanın tamamen haklı, hatta arzu ya sayan olduğu pek aşikârdır; yalnız devletlerin bu pürüzlü noktayı ecnebilere vatandaşlık hakkını bağışlamadan önce gözününe almamaları teessüfle karşılanacak bir keyfiyettir. Bu şartlar dahilinde, hiç değilse, bu tedbirin kendilerine tatbik edildiği fertler, Alman tebaasının başka bir memlekette telsik yoluyla tâbiyet iktisap ederken Alman tâbiyetini muhafaza etmesine izin verilmesi talebinde bulunmasına müsaade eden meşhur Delbrück kanunundan faydalanmış oldukları takdirde, düşman devletlerin eski tebaasının tâbiyetten ıskatı hakkındaki 18 Haziran 1917 tarihli Fransız kanununu haklı görmek icap eder.

Ancak, ekseri memleketlerin mevzuatı telsik yoluyla yabancı bir tâbiyet iktisabının aslı tâbiyetin kaybına sebep olacağına hükmetmektedir (53) (53 a). Şu halde müktesep tâbiyetten çıkarmanın milletlerarası sahadaki akisleri aslı tâbiyetten ıskatın akisleriyle aynıdır: o da ortaya tâbiyetsizlerin çıkmasına sebep olmaktadır.

17 — Bazı memleketlerin mevzuatı, telsik yoluyla iktisap ettiği tâbiyetten ıskat edilen şahsın aslı tâbiyetini yeniden elde ettiğini farzetmek sure-

(52) bk. G. Scelle, zikredilen makale, s. 63 ve müt.

(53) Bk. E. Bourbousson, a.g.e.

(53 a) Bk. yukarıda not 44 a Çev. notu.

tiyle bu neticeden kaçınmayı denemişlerdir. Meselâ, 8 nisan 1918 tarihli İngiliz kanunu (54), telsik belgesinin geri alınması halinde, bu belgenin eski sahibinin, telsik edildiği anda ait bulunduğu devletin tebaası addedileceğini tasrih etmektedir.

Yine, Fransız Yargıtayı, 25 ekim 1922 tarihli **Rohling** kararında (55), 18 haziran 1917 tarihli kanunun I inci maddesi tatbikatı olarak Fransız tâbiyetinden ıskata hükmeden kararların «hepsinin, ıskatı gerektiren sebep ne olursa olsun, ıskat edilen ecebinin, Fransa'da telsik edilmiş olmasına rağmen, aslı tâbiyetini muhafaza etmeyi istemiş olduğunu mutazammın bulunduğunu» kabul etmiştir. Yüksek medenî kaza mercii bu hükümden, bahis konusu kararların kanunî ve zarurî neticesinin ıskat edilen şahsa, Fransız kanunu bakımından, eski tâbiyetinin iadesi olduğunu istihraç etmiştir. Bu içtihat başka kararlarla da teyit edilmiştir (56).

Bununla beraber, Fransız içtihat kararlarının hukuk mantığından ziyade millî endişelerin tesiri altında verildiğini kabul etmek lâzımdır. Takip edilen gaye, düşman mülkiyeti addederek, ıskat edilenlerin mallarına el koymaktı, bunlar ise bu tedbirlerin tatbikinden kurtulmak için Alman tâbiyetini kaybetmiş olduklarını ileri sürüyorlardı.

Hakikatı halde, müktesep tâbiyetinden ıskat edilenin aslı tâbiyetini (**ipropfacto**) yeniden iktisap ettiğini kabul etmek bir mevhumeden (fiction) başka bir şey değildir. Durumdaki güçlük Yargıtayın dikkatinden kaçmamış olmalıdır, zira tâbiyet iadesinin yalnız «Fransız kanunu bakımından» gerçekleştiğini ifadeyi ihmal etmemektedir. Ancak bu hal tarzı, millî icaplarımızı uygun olsa bile, ortadaki devletler hukuku meselesini hiçbir şekilde halletmemektedir, durum netice itibarıyla aslı tâbiyetten çıkarmanın ihdas ettiği durumun aynı kalmaktadır.

18 — Bununla beraber, devletler müktesep tâbiyetten çıkarmayla ilgili kanunlarını hile mefhumuna başvurarak haklı göstermeğe gayret etmişlerdir. Nitekim, 10 ağustos 1927 tarihli kanunun yürürlüğe girmesi münasebetiyle valilere ve savcılara gönderilen tamiminde adalet bakanı, «Fransız sıfatını talep ederken samimiyetsizlik göstermiş olan» meksup tebanın (56 a) ı-

(54) Répertoire de droit international, Vo «Nationalité dans l'Empire Britannique», no 58.

(55) Fransız Yargıtayı istida dairesi, 25 ekim 1922, Rohling, s. 1923 - 1 - 69

(56) Fransız Yargıtayı istida dairesi, II mart 1924, Carry (Gaz. Trib. 23 mart 1924).

Fransız Yargıtayı istida dairesi, 21 mart 1933, Krichel, D.H. 1933 - 266

(56 a) Türkçede «naturalisé» tabiri için daha münasip kısa bir karşılık bulunmadığından «meksup tebaa» tabirini kullanmak mecburiyetinde kaldım. Çev. notu.

katına imkân tanımak için «**Fraus omnia corrompit**» (hile herşeyi bozar) huku-
kî vecizesine müracaat etmişti. 29 haziran 1906 tarihli Amerikan kanununun
15 inci maddesi (57) daha da karakteristiktir, bu maddeye göre, telsik yolu-
yla tâbiyete alınan kimse beş sene zarfında yabancı bir memlekette devamlı
bir ikamet yeri (résidence) edinirse telsik **ab initio** (iptidaen) sakattır: telsik
«unsurlarından biri, talibin hüsnüniyeti» mevcut olmaması hasebiyle hileli
addedilmektedir (58). Başka memleketlerin mevzuatı da, meselâ 12 temmuz
1918 tarihli İngiliz kanunu (59), telsik yoluyla tâbiyete alınan kimsenin tâ-
biyetten çıkarılmasını haklı göstermek için hile mefhumunu kullanmak-
tadır (59 a).

(57) Bk. Répertoire de droit interpational, Ve Nationalité, no 93 ve Ve Nationalité aux
Etats - Unis, No 61 ve 61 bis.

(58) Bu hüküm, telsik talebinde bulunandan devamlı şekilde Amerika Birleşik Devletle-
rinde ikamet etmek niyetini açıklayan bir beyanname isteyen 4 mart 1929 tadiliyle teyit edil-
miştir. Bk. The American journal of international law, nisan 1929, Official documents, s. 119)

(59) Bk. E. Bourbousson, a.g.e., s. 112

(59 a) Türk hukukunda telsik talebinin hileli olması dolayısıyla tabiiyetten çıkarmayı
derpiş eden bir hüküm bulunmamakta, ancak ecnebilerin Türkiyede seyahat ve ikametleri
hakkındaki 2 haziran 1938 tarih, 3529 numaralı kanun 25 inci maddesiyle, ecnebi kadınlar
için Türk vatandaşlığını iktisap yollarından biri olan Türk erkeklerle evlenmenin (TVK. mad. 13)
muayyen şartların tahakkuku halinde Türk vatandaşlığını iktisap neticesini doğuramayacağını
ifade etmekte ve böylelikle evlilik müessesesinin tabii gayesine yabancı maksatlar için kulla-
nılmasına müsaade etmemektedir. Sözü geçen kanun metni şöyledir: «bu kanun mucibince
sınır dışı edilmiş olan veya umumî hükümlere göre Türk vatandaşlığını kaybetmiş bulunan
ecnebi kadınlarla sınır dışı edilmesine veya vatandaşlıktan iskatına evlenme muamelesinin
tekmüllünden evvel karar verilen kadınlar Türk Vatandaşlığı Kanununun 13 üncü mad-
desiyle ecnebi kadınlara bahşedilen haktan istifade edemezler». Görüldüğü gibi, bahis konu-
su olan, tâbiyete kabul muamelesinin hile sebebiyle iptali değil, fakat hilenin mevcudiyetine
karine teşkil eden muayyen hallerde evlenme akdinin tâbiyet iktisabı neticesini doğurmasını
önlemektir. Tâbiyetten çıkarma bahis konusu olmadığına göre bu tasarrufun, gerek devletler
hukuku, gerek alâkadar ferdin durumu bakımından en büyük mahzurunu teşkil eden tâbiyet-
sizlik hali de meydana gelmeyecektir. Demek ki, hileli tâbiyet iktisabını iptal değil, fakat ön-
leme yolunu tutmakla Türk kanun vaznı, mahdut bir sahada, en isabetli hareket tarzını ihtiyar
etmiş bulunmaktadır. Türk mevzuatınca bu konuda yürütülen hükmün Fransız tâbiyeti ko-
dunun mütakabil hükümleriyle mukayesesine bu kanatımızı teyit edecektir: Filhakika Fransız
tâbiyeti kodu 40 ıncı maddesinde, sınır dışı veya ikamete memur (assigné à résidence) edil-
mesi hakkında kararname çıkarılan ecnebi kadının bir Fransız erkeklerle evlenmek suretiyle
Fransız tâbiyetini iktisap edemeyeceğini hükme bağlamakla iktifa etmemekte, 39 uncu mad-
desinde, kanunda tasrih edilmeyen, fakat adalet bakanının valilere gönderdiği 10 kasım 1945
tarihli tamiminde zikredilen misallere göre «sağlık durumunun fena olması» nı bile içine ala-
bilen (Bk. Raymond Boulbès, Commentaire du Code de la Nationalité Française, 1946 Pa-
ris, s. 18 not 33) herhangi bir sebebe dayanarak, evliliğin akdinden itibaren altı ay içinde
hükümete kadın tarafından Fransız tabiiyetininin iktisabına makale şamil surette mani olmak
imkânını vermektedir. Böyle bir tasarrufun ise, kadının aslı tebaası bulunduğu devletin hu-

Telsik yoluyla tâbiyete alınan kimsenin kusurlu görülen fiilleri telsikten sonra vaki olduğuna ve ilgilinin talepte bulunduğu sırada suiniyet sahibi olduğuna veya bir hileye başvurduğuna dair elde delil mevcut olmadığına göre, yukarıdaki muhakeme tarzı münakaşa götürür (60). Şu halde, itham edilen fiilleri hukukî tasarrufun **butlan** (nullité) sebebi olarak mütalâa etmek bir mevhumeden başka bir şey değildir, gerçekte hukukî tasarruf hakikî bir **fesih** (révocation) muamelesine tabi tutulmaktadır.

Bu şartlar içinde, bir telsikin iptaline, ancak, onun muteber olabilmesi için mevcudiyeti lâzım sarih şartların ihlâli halinde hükmedilmesi gerektiği açıkça görülmektedir. 25 haziran 1903 tarihli İsviçre federal kanununun 12-nci maddesi bu keyfiyeti derpiş etmiş bulunmaktadır, filhakika bu hükme göre Konfederasyon Hükümeti (Conseil fédéral), kanunun istediği şartların yerine getirilmediği sabit olduğu takdirde, kantonlardan biri tarafından yapılmış olan bir telsik muamelesini beş senelik bir müddet zarfında iptal edebilecektir.

Telsik hileli yollarla elde edildiği zaman da iptal yine meşru gözükmektedir. Nitekim, İsviçre Konfederasyonu Hükümetinin (Conseil fédéral) 11 kasım 1941 tarihli kararname (61) ikinci maddesinde, telsik talebinde bulunanın yanlış olduğunu bildiği malûmat esas tutularak veya mühim vakıaların gizli tutulması sayesinde elde edilmiş bir telsiki iptal imkânını mahfuz tutmaktadır. Dahası, Fransız mevzuatında buna tekabül eden bir hüküm bulunmadığı halde, Danıştay (62) telsiki elde etmek için hileli yollara başvuran, hususiyle hakikî hüviyetini ve mazide yapmış olduklarını gizleyen bir şahsın telsik muamelesini iptal eden bir kararnamenin meşruiyetini kabul edecek kadar ileri gitmiştir. Yüksek kaza mercii, «bu hile neticesinde, telsik talebinde bulunanın Fransız tâbiyetine müktesep hakkının doğmadığı» mütalâasındadır: demek ki yapılmış olan tasarrufun hakikî bir iptali bahis konusudur.

19 — Böyle hudutları itinayla çizilmiş ve şartları gereği gibi belirtilmiş

(60) P. Louis - Lucas, a.g.e., s. 272

(61) Nouveau manuel du droit suisse, Editions polygraphiques S. A. Zürih, 1946, cilt I, s. 37.

(62) Fransız Danıştay, 12 nisan 1935, Sarovitch, Rec. s. 520

kuku, evlenme neticesinde kadının kocasının tâbiyetini iktisap ederek aslı tâbiyetini kaybedeceğini amir bulunduğu takdirde, tâbiyetsizliğe yol açacağı aşkârdır (ecnebi erkekle evlenmenin kadının aslı tâbiyetini kaybetmesine ve kocasının tâbiyetini iktisap etmesine sebep olacağını kabul eden memleketler için bk. Osman Fazıl Berki, «Türk hukukunda evlenmenin tabiiyete tesiri», Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, 1946, cilt 3, sayı I, s. 50 not 6) Çev. notu.

muayyen hallerde bir telsik muamelesinin iptali -adi bir fesihden farklı olarak- haklı gözükebilirse de, bahis konusu fert muvacehesinde meşruiyeti münakaşa götürmese bile, böyle bir tedbirin milletlerarası sahadaki akislerini hesaplamak icap eder.

Filhakika, ferdin vaktiyle aslî tebaası bulunduğu devletin bu iptali nazara alıp almayacağı meselesiyle karşılaşılıyor. Paris İstinaf Mahkemesi 21 temmuz 1920 tarihli **Dreyfus** kararında (63) ecnebi bir devlette elde edilmiş olan telsikin iptalinin alâkadara aslî tâbiyetinin iadesi neticesini sağlamadığına hükmetmiştir. Profesör J. P. Niboyet (63), ise, mahkemenin iptalin makabline şamil olduğunu kabul etmemekle hataya düştüğü kanaatindedir, ona göre mahkeme aslî tâbiyetin kaybını ecnebi tâbiyetin **muteber** bir şekilde iktisabına tabi tutmalıydı: bu kaybı intac eden bir ecnebi devlet tasarrufu olduğuna göre, bu tasarrufun iptalini de gözönüne almamak için hiçbir sebep mevcut değildir. Bununla beraber, devletler hukukunun zaruretlerine karşı daha anlayışlı davranan bu hal tarzı kabul edilse bile, iptale makabline şamil bir mahiyet izafesinde ciddi güçlüklerle karşılaşıldığını itiraf etmek lâzımdır, zira telsikin bazı neticelerinden rücu müşküldür (64).

Her halde, yeni tâbiyetinden mahrum edilen ferdi eskiden tebaası olduğu devletin re'sen tâbiyetine alacağı hiç de muhakkak değildir. Bu itibarla hileli bir telsikin iptali bile bizi ilgilendiren bakımdan tavsiye edilemez. Zaten, telsike takaddüm eden veya ona müterafık olarak yer alan vakıalar bahis konusu olduğuna göre, devlet her zaman bunları açığa çıkarmak için gerekli tedbirleri almış bulunmayacaktır. Bilhassa, muhacir kabul eden ve ecnebilerin temsili siyasetini güden memleketlerde millî mülâhazalar, tâbiyetten çıkarmayla ilgili mevzuatın kusurlu olmasını intac etmektedir. Halbuki, ince eleyip sık dokumaksızın tâbiyete kabul etmenin bu memleketlerin iyi takdir edilmiş menfaatları icabı olduğu da münakaşa götürür. Her halde, böyle bir siyaset takip eden bir devlet bunun muhtemel tehlikelerini de kabul etmelidir, zira, tâbiyetten çıkarma devletler arasındaki münasebetlerde bir karşılıklı unsuru olduğuna göre, diğer devletlerin bunun akislerinden müteessir olmaları hoş karşılanamaz.

20 — Netice itibariyle, devlet bu mevzuda ihtiyatlı bir siyaset benimsemiş olduğu takdirde, millî zaruretlere müktesep tâbiyetten çıkarmayı kat'î şekilde amir bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hattâ, bir devlet -bazı rabıta kari-neleriyle iktifa etmek mecburiyetinde olduğu için- aslî tebaalarını seçemez-

(63) Paris İstinaf Mahkemesi, 21 temmuz 1920, Dreyfus, S. 1921 - 2 - 57 (J.P. Niboyet'in notu).

(64) G. Jèze, Les lois rétroactives, Revue du droit public, 1916, s. 43 ve mütt.

ken, tâbiyete alınmaları bahis konusu ecnebler arasında, tâbiyetin iktisabı kanun hükmüyle olsa bile, azçok bir tefrik yapabilir. Fransız mevzuatı (65) (65 a) bu mevzuda ihtiyatlı bir siyaset benimseyerek isabet etmiş ve bilhassa **jure soli** (toprak esası) vaki olan re'sen Fransız tâbiyetini iktisap hallerinde peşin (**a priori**) bir kontrola imkân vermiştir.

Bir devletin, kendi seçtikleri vatanlarına sadakatten ayrılan, yakın bir tarihte tâbiyetini iktisap etmiş şahısları tâbiyetinde muhafazayla mükellef tutulması insafsız telâkki edilebilir. Ancak, Dekan P. Louis - Lucas'ın isabetle belirttiği gibi (66), bunlardan, Fransa'yla bağları daha derin olması itibariyle daha da sadık olmaları icap eden asli Fransız tebaasından ziyade sadakat beklemek doğru olmaz. Demek ki, bu hususta, Fransızların şu veya bu zümresi arasında fark gözetmeye mahal yoktur (66 a).

(65) 19 ekim 1945 kodunun 39, 46 ve 57 inci maddeleri

(65 a) Fransız tâbiyeti kodunun 39 uncu maddesine ve Türk mevzuatında buna tekabül eden hükme yukarıda işaret edildi (not 59 a). 65 numaralı notta zikredilen 46 ve 57 inci maddelerde, Fransa'da ecnebi ana babadan doğan çocuğun muayyen ikamet şartını yerine getirdiği takdirde rüştünü idrakle veya rüştün idrakinden evvel, yaşına göre, bizzat kendisinin veya kanunî mümessilinin vereceği tâbiyet beyannamesiyle Fransız tâbiyetini iktisap edeceğini amir bulunan 44 ve 52 nci maddelerin hükmünü, rüştün idrakine takaddüm eden altı ay veya tâbiyet beyannamesinin imzalanmasını takip eden altı ay içinde ısdar edeceği bir kararnameyle muayyen sebeplere dayanarak işlemekten alıkoymak salâhiyeti hükümete tanınmıştır.

Türk Vatandaşlığı Kanunu, doğum yeri esasına göre tâbiyet iktisabını tanzim eden 3 üncü maddesinde «ecnebi ana ve babadan Türkiyede doğmuş olup da Türkiyede mukim bulunanlar Türk kanununa tevfikana simi rüşte vüsullerinden itibaren üç sene zarfında Türk vatandaşlığını talep ve İcra Vekilleri Heyeti kararile iktisabedebilirler» demek suretiyle, ecnebi ana babadan Türkiye'de doğanları sadece, o da muayyen bir müddetle mukayyet olmak üzere, 5 inci maddenin derpiş ettiği alettevali beş sene ikamet şartından muaf tutmakla iktifa etmiş, bu zümreye dahil ecnebleri telsik edip etmemekte hükümeti hiçbir şekilde kayıtlamamıştır. Başka bir deyimle, Türk mevzuatının meseleyi tanzim tarzı müellifin tavsiye ettiği ihtiyatlı siyasete tamamiyle uygundur. Çev. notu.

(66) P. Louis - Lucas, a.g.e., s. 271

(66 a) Fransız tâbiyeti kodunun bir ferdin Fransız tâbiyetinden ıskat edilebileceği halleri sıralayan 98 inci maddesine göre tâbiyetten ıskat ancak meksup tebaa için bahis mevzuudur. Filhakika Fransız tâbiyeti kodu, «Fransız tâbiyetinin kaybı» (perte de la nationalité française) başlığı altında, 87, 97 inci maddelerde ele aldığı, isteğiyle ecnebi bir tâbiyet iktisap eden veya verilen emre rağmen muayyen müddet zarfında ecnebi devlet hizmetinden, yahut ecnebi devlet ordusundaki vazifesinden ayrılmayan Fransızların Fransız tâbiyetinden çıkarılmaları keyfiyetini, Türk Vatandaşlığı Kanununun hilâfına olarak (mad. 9, 10) ıskat (déchéance) şeklinde vasıflandırmamaktadır. Demek ki Fransız mevzuatı ıskat konusunda asli tebaa ile meksup tebaa arasında tefrik yapmakta Türk hukukuna nazaran çok daha ileri gitmektedir. Bu aşırı temayül 98 inci maddenin muhtevasıyla Türk Vatandaşlığı Kanununun meksup tebaaya münhasır ıskat sebeplerini derpiş eden II inci maddesinin mukayesesine neticesin-

Zaten, aslı tâbiyetten ıskat gibi, müktesep tâbiyetten çıkarmanın da faydasız olduğu söylenebilir. Filhakika, mevcut ihtimaller ikidir; meksup tebaa ya kendiliğinden diğer bir tâbiyete girmiştir ve bu takdirde tâbiyetten çıkarma meşrudur, hatta tavsiyeye şayandır; ya da, aksine, herhangi başka bir tâbiyet iktisap etmemiştir, ancak tatbikatta kendisini hudut haricine çıkarmaya imkân yoktur, zira onu kabul edecek bir memleket bulmak pek güç olacaktır; her halde eski memleketine sığınabileceği şüphelidir. Müktesep tâbiyetten çıkarmanın tek neticesi ilgili şahsı Fransız tebaası vasfına bağlı haklardan mahrum etmek olacaktır. Halbuki, pek alâ, bu şahsa «indignité nationale» le (vatandaşlık şerefine uymayan hareketlerle) suçlandırılan aslı tebaa için derpiş edilen tedbirlerin tatbiki kâfi görülebilir. Burada da, boş yere, yine de ülke içinde kalacak, bir tâbiyetsiz ihdas etmeksizin tebaa (national) ve vatandaş (citoyen) tefrikine başvurulabilir. Müktesep tâbiyetten çıkarılmanın bir neticesi de ilgili şahsın ecnebilere tatbik edilen polis tedbirlerine tabi tutulmasıdır, fakat tatbikatta bu netice kale alınmayacak kadar ehemmiyetsizdir: ecnebler hakkındaki mevzuat liberal bir karakter taşıdığına göre -bu hiç değilse Fransa için böyledir-, meselâ «dégradation nationale» (vatandaşlık haklarından mahrumiyet) cezasına çarptırılan Fransızlar hakkında da, idarî ikamet yasağı gibi aynı derecede müessir tedbirler almak mümkündür.

Bu şartlar dahilinde, devletlerin suiistimaline temayül gösterebilecekleri bir müesseseye yer vermemek daha iyi olacaktır. 14 temmuz 1933 tarihli Alman kanunu bir yana bırakılırsa (67), anavatan Fransa'sında cumhuriyet hukuk rejimini yeniden tesis eden (portant rétablissement de la légalité républicaine) 9 ağustos 1944 tarihli «ordonnance» la iptal edilen müktesep tâbiyetten çıkarma hakkındaki «22 temmuz 1940 tarihli kanun» bunun parlak bir mi-

---

(67) Bk. yukarıda, No 15.

---

de daha bariz şekilde görülecektir: Kanunumuzun II inci maddesine göre «Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olan sabık ecnebilere: A) Türkiye Cumhuriyetinin dahili ve harici emniyetine mugayir e'âl ve harekâta tasaddi edenler; B) Askerlik hakkındaki kanunların emrettiği mükellefiyetleri ifa etmeyenler İcra Vekilleri Heyeti kararile Türk vatandaşlığından ıskat olunabilirler». Fransız tâbiyeti kodununun 98 inci maddesi bu iki ıskat sebebine ilâveten başka sebeplere, meselâ Fransız hukukunca cinayet (crime) olarak vasıflandırılan bir suç yüzünden Fransa'da veya ecnebi bir memlekette en az beş sene hapis cezasına mahkûm edilmiş olmaya yer vermek suretiyle meksup tebaanın tâbiyetten ıskat sebeplerinin çerçevesini pek geniş tutmuştur. Ancak şunu da ilâve etmek icap eder ki, 99 uncu madde, ıskat sebepleri tâbiyetin iktisabından itibaren on sene içinde tahaddüs etmediği veya ıskat sebeplerinin tahaddüsüinden itibaren on yıl içinde ıskata hükmolunmadığı takdirde meksup tebaanın ıskatına gidilemeyeceğini beyan ederek aslı tebaa ile meksup tebaa arasında ıskat imkânı bakımından mevcut farkı zamanla kayıtlamaktadır. Türk Vatandaşlığı Kanununda buna müşabih bir hüküm yoktur. Çev. notu.

salini teşkil eder. 10 ağustos 1927 tarihli kanunun liberal siyaseti sayesinde arzu edilmeyen unsurların tehlikeli bir şekilde Fransız camiasına ithal edilmiş olduklarından şüphe edilemez, ancak 1940 kanunu keyfilığe açık kapı bırakmaktaydı. Önce, ancak karardan sonra yapılabilen ve tabiatıyla sözde kalabilen kaza dışı bir müracaat (recours gracieux) hariç, usule müteallik hiçbir teminat derpiş etmiyordu. Üstelik kanun, umumî bir şekilde bile olsa, tâbiyetten çıkarmaya esas olacak sebepleri tayin etmiyordu, öyle ki bu tedbir, bizzat kanunu yapanların itiraf ettiği üzere, «Fransız camiası için bir kazanç teşkil etmeyen» herhangi bir şahıs aleyhinde tatbik edildi.

Bu sebeple, Dekan P. Louis - Lucas ile birlikte (68), Fransızlık şerefini koruma zaruretini teyit etmekle beraber, bu neticeye daha isabetli şekilde varmanın yolunun, müktesep tâbiyetten büyük bir kolaylıkla çıkarmak yerine, bu çeşit tâbiyeti bağışlamakta yeteri kadar ihtiyat göstermek olduğu söylenebilir.

21 — Şu da var ki, millî sahada kaldıkça, tâbiyetten çıkarmanın kat'î olarak reddinden ziyade bu tedbiri haklı gösterecek sebeplerin yokluğu neticesine varıyoruz. Maamafi, bu da, -gördüğümüz gibi- aksine pek mübrem olan milletlerarası zaruretlere rüçhan vermeye kâfi gelir.

Bu hususta şu ve bu tebaa zümresi arasında fark gözetmeye mahal yoktur. Hatta, Profesör G. Scelle -durumu hem insan hakları, hem de milletlerarası münasebetler bakımından mütalâa ederek- tâbiyetten mahrum edici mevzuatın müdafaasının, müktesep tâbiyetten çıkarma bahis konusu olduğu zaman, aslî tâbiyetten ıskata nazaran çok daha güç olduğunu bile söylemektedir (69).

Bu çeşitli nazari mütalâalara rağmen, tâbiyetten çıkarma tatbikatta maalesef devam edip gelmektedir. Tâbiyetten çıkarmanın reddi müsbet hukuktan ziyade ideal hukuku ifade etmektedir. Erişilecek hedefin tayini icap ediyorsa realist olmak ve müsbet devletler hukukunun halihazır durumunu müşahede etmek, ancak ondan sonra bu hukukun ıslahı yolunda sarfedilen gayretleri ve şimdiden elde edilmiş bulunan mahdut neticeleri belirtmek gerekir.

(68) P. Louis - Lucas, a.g.e., s. 273

(69) G. Scelle, zikredilen makale, s. 69.

İKİNCİ KISIM

TABİİYETTEN ÇIKARMA TATBİKATTA YER ALMAĞA
DEVAM ETMEKTEDİR

22 — Nazarî olarak reddedilmesine rağmen, tâbiyetten çıkarmanın ekseri memleketlerin mevzuatında halâ yer aldığı ve hattâ harplerden faydalanarak umumileşme temayülû gösterdiği müşahade edilmektedir.

Fransa'da bu meseleyi tanzim eden 19 ekim 1945 tarihli kod hem aslı Fransız tebaası için, yabancı bir tâbiyet iktisap edip etmediklerine bakmaksızın, tâbiyet kaybını (70), hem de tahdidî şekilde sayılmış muayyen hallerde müktesep tâbiyetten çıkarmayı (71) derpiş etmektedir.

Büyük Britanya'da 12 temmuz 1918 tarihli kanun telsik belgesinin, hussuyle muayyen hapis veya para cezalarına mahkûmiyet halinde, geri alınabileceğine hükmetmektedir. Aynı mahiyette bir hüküm 26 mart 1926 tarihli Mısır kanununda da bulunmaktadır.

İsviçre mevzuatında da bu mevzua yer verilmiştir. Müktesep tâbiyetten çıkarma, yukarıda görmüş olduğumuz hile halinden (72) başka, meksup tebaanın «İsviçreli esprisine aşikâr şekilde aykırı bir zihniyet» taşıdığı halde de derpiş edilmiştir. Yine, Konfederasyon Hükümetinin (Conseil fédéral) 18 mayıs 1943 tarihli kararname (73) İsviçre tebaasına lâyük olmayan hareketlerde bulunan bir vatandaşın tâbiyetten çıkarılabileceğine hükmetmekteydi. Ancak bu metin 1947 mayıs ayından beri yürürlükte değildir, halen hazırlanmakta olan yeni mevzuatın ise bu hükme bünyesinde yer verip vermiyeceğini kestirmek mevsimsizdir. İsviçre makamları tarafından bilhassa önleyici mahiyette telâkki edilen bu çeşitli hükümlerin fiiliyatta nadiren tatbik edildiğini de belirtmek münasip olur.

1939 - 1945 harbi vesilesiyle Belçika mevzuatı tâbiyetten ıskata pek sert şekilde yer vermiştir. 30 temmuz 1934 tarihli bir kanun zaten Belçika vatandaşına terettüp eden vazifelere ağır bir riayetsizlik gösterilmesi hali için adli ıskatı derpiş etmekteydi. 6 mayıs 1944, 20 haziran 1945 ve 27 şubat 1947 tarihli kanun kuvvetinde kararnamelerle (arrêté - loi) 21 haziran 1945 tarihli

(70) Fransız tâbiyeti kodunun 95 ve 97 nci maddeleri.

(71) Aynı kodun 98 inci maddesi.

(72) Yukarıda No. 18 e bk.

(73) (Yukarıda zikredilmiş olan) Nouveau manuel du droit suisse, s. 39

bakanlık karranamesi (arrêté ministériel) mevcut mevzuatı hatırı sayılır şekilde ağırlaştırmıştır (74) (74 a).

23 — Bu birkaç misal (75) -Birinci Cihan Harbi esnasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve Türkiye tarafından tatbik edilen maruf tâbiyetten ıskat tedbirlerini (75 a) hatırlatmağa lüzum kalmaksızın- tâbiyetten çıkarmanın mevzuatta mühim bir yer tuttuğunu göstermeye kâfi gelmektedir. Filhakika, gayemiz bu konuda bir mukayeseli hukuk incelemesi yapmak değil, meseleyi bizzat devletler hukuku sahasında vaz'etmektir. Tâbiyetten çıkarma fiiliyatta el'an mevcut olduğuna göre tayini bilhassa gereken, bahis konusu mevzuatın böylelikle müsbet devletler hukukuyla tezada düşüp düşmediği keyfiyettir. Mühim olan, vakıanın şümül derecesini tayinden ziyade müspet hukukla bağdaşıp bağdaşmadığını ve bu hukukun ıslah edilmeye müsait olup olmadığını bilmektir.

Filhakika, esas itibariyle bir devletler hukuku meselesi karşısındayız. Tâbiyetten çıkarmanın ilgisiyle devletlerin mevcudiyetlerinin hakikî bir tehlikeye düşmeyeceği mülâhaza edilebiliyorsa da, devletler bu yola müracaatı daha emin -ve herhalde daha basit- görmektedirler.

Bu keyfiyet konumuzda devletlerin hakikaten fevkinde olan bir hukukun müdahalesine lüzum olduğunu göstermektedir. Müsbet devletler hukuku tâbiyetten çıkarma tatbikatını reddediyor mu? Hiç değilse bu hukuk, tâbiyetten çıkarma tatbikatını azaltmayı mümkün kılacak ıslahattan ne derecede faydalanmaktadır?

I. Bölüm

Müsbet devletler hukukunun kifayetsizliği

24 — Nazariye ile tatbikat arasındaki tezat karşısında iki sebepten ötürü müsbet devletler hukukunu bilmek gerekir: Evvelemirde, milletlerarası

(74) Yukarıda No. 15 e bk.

(74 a) Tâbiyetten çıkarma konusundaki Türk mevzuatı için bk. Türk Vatandaşlığı Kanunu mad. 7-13 ve 23 Mayıs 1927 tarih, 1041 numaralı kanun (bk. yukarıda not 47 a). Çev. notu

(75) Yine bk.: E. Bourbousson, a.g.e., B. Trachtenberg, La déchéance de la nationalité comme pénalité, Revue de droit international privé, 1927 - 1928, s. 631; B. Perrin, Deux Codes de la nationalité (Etats - Unis 1940 - France 1945), Nouvelle revue de droit international privé, 1946, s. 13, s. 101 ve müt.

(75 a) Müellifin, 30 Ocak 1923 tarihli Türk ve Rum ahalinin mübadelesine dair mukavelenamenin (mad. 7), 23 Mayıs 1927 tarih, 1041 numaralı kanunun (bk. yukarıda not 47 a) ve «Lozanda akdolunan affıumumî beyanname ve protokolünde mevzubahs yüz elli kişilik listede isimleri mukarrer eşhasın Türkiye tâbiyetinden ıskatı hakkındaki» 27 Mayıs 1927 tarih, 1069 sayılı kanunun tatbikatına imada bulunduğu tahmin edilebilir. Çev. notu.

münasebetlerde halen yürürlükte olan hukuk tatbik edilir, zira devletlerin salâhiyeti hakikatta sadece müsbet devletler hukukuyla ve taahhüt ettikleri vecibelerle sınırlanmıştır. Devletler hukukunun mevcut kaidelerini, tasvip etmesek bile, göz önünde tutmamız gerekir, çünkü, netice itibariyle, milletlerarası münasebetlerin hukukî rejimini tesbit eden bu kaidelerdir.

Ayrıca, bizi ideal hukuktan ayıran mesafeyi ölçebilmek ve gayretlerimizi bu hukukun gerçekleşmesine sarf edebilmek için de müsbet hukukun durumunu tayin etmek gerekir.

Tâbiyet mefhumunun devlet şeklinde teşkilâtlanmış cemiyetlerin bünyesindeki mühim rolü yüzünden, milletler dünyanın teşkilâtlanmasından fazla kendi iç meseleleriyle meşgul olmaktadırlar. Bu durum müsbet devletler hukukunun birçok noktaları halledilmemiş bırakmasının neticesidir, devletler hukukundaki bu boşluklar her milleti önce kendi nefisini korumaya sevk etmektedir.

25 — Evvelemirde, devletler hukukunun tâbiyet sahasında devletlere salâhiyet vermiş olduğu münakaşa götürmez. Milletler Cemiyetinin birinci Tedvin Konferansına hazırlık olarak yaptığı anket devletlerin bu nokta üzerinde istisnasız ittifak ettiklerini açığa vurmuş ve hazırlık komitesi tâbiyet meselelerinin her devletin «hakimiyet» ine tabi bulunduğunu müşahede zaruretinde kalmıştır. 6 ncı Milletlerarası Amerikan Konferansına iştirak eden devletler de 20 şubat 1928 de Havana'da kabul edilen Devletler Hususî Hukuku Kodunda (76) bu hal tarzını tasvip ve tasdik etmişlerdir. Profesör A. de Lapradelle'in dediği gibi (77), müstakar bir hukuk prensibi («constante juridique») karşısındayız.

Devlet salâhiyetlerinin icrasının iç hukuka tabi olması da, -hakikî bir milletlerarası hukukun (droit des gens) rasyonel anlayışının icabı olan- tekçi nazariye tarafından bile itirazla karşılanmamaktadır. Bundan, devletin, bir salâhiyete sahip olduğu zaman bu salâhiyetin icrasını kaideten kendi takdir ettiği şekilde tayin edebileceği neticesi çıkar. Bu husustaki muhtariyeti ancak milletlerarası bir kaideyle çatıştığı nisbette tahdit edilmiştir. Şüphesiz ki bu tahditler de zaten bizzat, daha üstün bir hukuk nizamına tabi olmayan ve Alman hukukçularının «Kompetenz - Kompetenz» dedikleri salâhiyete sahip bulunan devletler hukuku tarafından tesbit edilmiştir.

Müsbet devletler hukuku kaideleri devletin salâhiyetinin ne yolda kullanılacağını tayin ettikleri zaman takyit edilmiş bir salâhiyet (compétence

(76) Revue de droit international privé, 1927 - 28, s. 545 ve müt.

(77) Ibid., 1922 - 23, s. 149.

liée) karşısındayız. Buna mukabil, bu gibi kaideler mevcut değilse, devletin salâhiyeti takdirîdir. Milletler Cemiyeti Misakının 15 inci maddesinin 8 inci paragrafının devletin «münhasır salâhiyet» ini tanıdığı konularda -tâbiyet de bunların arasındadır- hal böyleydi.

Bizim için mühim olan, tâbiyet konusunda devletin salâhiyetinin ne derecede takdiri olduğunun bilinmesidir. -Hiç değilse, milletlerarası camia daha iyi teşkilâtlanmış olmadıkça- devletlerin bu sahadaki istiklâllerini muhafazada kıskançlık göstereceklerinden korkulur. Profesör J. Berney «doğrudan doğruya varlıklarına dokunan bir meselenin tanzimi hususunda, teşriî hakimiyetlerinden feragat etmeğe devletler asla razı olmayacaklardır» demiştir (78). Devletler nazarında millî zaruretler, daha az mübrem olsalar da, milletlerarası icaplara takaddüm etmektedir. Zaten, Misakı kaleme alanları yukarıda zikredilen hükmü yürütmeye sevkeden amilin millî endişeler olduğunu unutmamak lâzımdır. Tâbiyet devletlerin «münhasır salâhiyet» ine bırakılması istenmiş olan mevzulardan biridir.

Halen de müsbet devletler hukukunun durumu değişmemiştir. Misakın 15 inci maddesi 8 inci paragrafının hükümleri Birleşmiş Milletler Antlaşmasıncı benimsenmiş bulunmaktadır; Antlaşmanın 2 inci maddesinin 7 inci paragrafı «işbu Antlaşmanın hiçbir hükmünün, özü itibariyle bir devletin millî yetkisi içinde bulunan işlere Birleşmiş Milletlerin karışmasına cevaz vermeyeceğini» hükme bağlamaktadır. Bu hükmü hiçbir itiraza mahal vermeyecek şekilde tefsir etmek güçtür, Endonezya meselesi dolayısıyla 1946 şubatında Güvenlik Konseyinde yapılan münakaşalar bu güçlüğün parlak bir örneğini vermiştir. Bununla beraber, hiç değilse bizim meşgul olduğumuz sahada, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının salâhiyetine konulan tahdit Misakın 15 inci maddesinin 8 inci paragrafındaki tahdit kadar geniş gözükmektedir.

26 — Hal böyle de olsa, Milletlerarası Daimî Adalet Divanının Tunus ve Fas tâbiyet kararnamelelerine müteallik 7 şubat 1923 tarihli 4 numaralı istişari mütalâasının (79) şumul ve ehemmiyetini tayin faydadan hali değildir. Filhakika, bu mütalâa bugünün müsbet hukukunu teşkil eden Birleşmiş Milletler Antlaşmasının tefsirine esas olabilir.

Pek meşhur olan bu meselede Divan şüphesiz, «devletler hukukunun bugünkü durumunda, tâbiyet meselelerinin **kaideten**..... mahfuz sahaya da-

(78) J. Berney, Revue du droit public, 1897, cilt II, s. 17

(79) Publications de la C.P.J.I. série B, No. 4, s. 24.

Clunet, 1923, s. 430 ve müt.

hil bulunmakta» (80) olduğunu kabul etmiştir. Ancak Divan aynı zamanda, münhasır salâhiyet mefhumunun mutlak bir mefhum olmadığını ve «devletin istediği gibi tasarruflarda bulunmak hürriyetinin diğer devletlere karşı giriştiği taahhütlerle daraltılabileceğini» de kabul etmiştir.

Bu mütalâa çeşitli tefsirlere mevzu olmuştur. Profesör J. Basdevant ve Profesör Ch. Rousseau gibi (81) bazı devletler hukuku bilginleri, devlet her zaman ahdi yolla hakimiyetinin sınırlandırılmasını kabul edebileceğine göre, bu mütalâanın münhasır salâhiyet mefhumuna hiçbir şekilde hanel getirmemiş olduğunu beyan etmektedirler. Buna mukabil, Profesör G. Scelle (82), milletlerarası yüksek kaza merciinin, devletin salâhiyetinin bilhassa takdiri gözüktüğü bir sahada dermeyan edilmesine rağmen, 15 inci madde 8 inci paragrafa dayanan bir def'i kabul etmediğini müşahede etmekte ve bunu tatmin edici bulmaktadır. Profesör G. Scelle bundan devlet salâhiyetinin ahdi taahhütlerle, teamül hukukuyla yahut umumî devletler hukukuyla bağlı bulunduğunun müşahede edilemeyeceği sahaların pek az olduğunu istihraç ediyor. Meselemize tatmin edici bir hal şekli sağlayan bu neticenin müsbet hukuk tarafından tamamen kabulü arzu edilir. Ancak, böyle bir tahdit ne kadar temenniye şayan olursa olsun, şumulü sarîh ahdi taahhütler bir yana bırakılırsa, teamül hukuku yahut umumî devletler hukuku devletlerin tâbiyet konusundaki salâhiyetlerini tanzim eder gözükmemektedir. Her halde, umumî devletler hukukunun koyduğu tahditler henüz tâbiyetten çıkarma konusuna ulaşmamıştır. Profesör G. Gidel (83) zamanımızda umumî devletler hukukunun bu sahada devletlerin hareket serbestisini mühim hiçbir tahdide tabi tutmadığı, ancak aslı tâbiyetin **izafesine** müteallik hususî birkaç kaide vaz'ettiği mütalâasındadır. Yine, Profesör U. Scheuner (84), devletin tâbiyet izafesi hususundaki salâhiyetine hukukî sınırlar koyan devletler hukukunun, tâbiyetin kaybı üzerine hiçbir kaide ihtiva etmediğini söylemektedir.

(80 Aynı istikamette, Polonya ile Müttefik ve Müşarik Devletler (Puissances alliées et associées) arasında imzalanmış olan 28 haziran 1919 tarihli azınlıklar antlaşmasının tefsirine müteallik 15 eylül 1923 tarihli ve 7 numaralı istişari mütalâa (ibid. No 7, s. 16) zikredilebilir: «Umumiyet itibarile (d'une manière générale), hükümler bir devlet hangi şahısları tebaası addedeceğini tayin hakkına sahiptir.»

(81) J. Basdevant, a.g.e., s. 609 ve müt.

Ch. Rousseau, La compétence de la S.D.N. dans le règlement des conflits internationaux, Paris, Pedone, 1927, s. 235 ve müt.

(82) G. Scelle, Droit international public, 1944, s. 86.

(83) G. Gidel, Droit international, 1945 - 46 takrirleri, s. 27 ve 28

(84) U. Scheuner, «L'influence du droit interne sur la formation du droit international», Rec. des Cours de l'Ac. de D.I. 1939, cilt 68, s. 137

27 — Netice itibariyle, tâbiyetten çıkarma salim bir devletler hukuku anlayışıyla ve milletlerarası camianın gereği gibi teşkilâtlanmasıyla bağdaşmamaktaysa da, bu böyledir diye müsbet devletler hukukunun tâbiyetten çıkarmayı kat'î şekilde reddettiği söylenemez. Bu müşahede şaşkıncı olduğu kadar gerçektir: -her ferdin bir tâbiyeti olması lüzumu gibi- bazı prensiplerin temelini koyduktan sonra tâbiyetsizlik kaynaklarını kurutmak bahis konusu olunca devletlerin «hakimiyet» iyle çatışılmaktadır.

Hal böyle olunca, her devlet tâbiyet meselesini kendi işine geldiği şekilde halletmekte, gerçekten «hakimiyet» inin verdiği istiklâl dahilinde hareket etmektedir. Kabul ettiği hal tarzları, devletler umumî hukukundan ziyade iç amme hukukuna ait bulunmakta ve hukukî mutalardan fazla siyasî mülâhazalardan mülhem olmaktadır.

Müsbet devletler hukukunun bu boşluğundan istifade etmekten devletler tabiatıyla geri kalmamışlardır. Floransa Yargıtayı 25 nisan 1881 tarihli bir kararında (85) tâbiyet meselesinin umumî devletler hukukuna tabi olmadığını ve münhasıran devletlerin mevzuatı tarafından tanzim edildiğini müşahede etmiştir.

Fransız içtihadı da daha yakın bir tarihte aynı görüşü benimsemiş bulunmaktadır. 15 mart 1922 tarihli **Kampfmeyer** kararının (86) mevzuu olan davada dilekçe sahibi, tâbiyetsiz bir ferdin durumunun, ihtiyarî olduğu ve uzadığı takdirde, hukuka, her şahsın bir tâbiyeti olmasını amir Fransız tâbiyet kanunlarından çıkan amme intizamı prensiplerine aykırı bulunduğunu iddia ediyordu. Yargıtay, Fransız kanunları tâbiyetsiz şahısların sayısını azaltmağa çalışmış olmakla beraber, bu kanunlardan hiçbirinin, tâbiyetini kat'î olarak kaybettikten sonra, yeni bir tâbiyet iktisap etmeksizin Fransa'da yerleşen bir ecnebinin durumunu menetmediği ve hukuka aykırı saymadığı yolunda cevap vermiştir. Tâbiyetsizliğin men'i tâbiyet ihtilâflarının hallini sağlayan Fransız hukuk prensipleri arasında yer almamaktadır; Belçika ve İngiliz içtihatlarında da buna müşabih bir duruma rastlanmaktadır (87).

Başka bir deyimle, kanun vazı tâbiyetsizlik hallerini tahdide çalışmaktaysa da, bunu tam bir istiklâl içinde yapmaktadır. Milletlerarası sahada kanun vazının «hakimiyet» i ancak ahdi taahhütlerle sınırlandırılmıştır.

Bununla beraber, doktrin uzun zamandan beri bu noktayla ilgili hukuku

(85) Floransa Yargıtayı, 25 nisan 1881, Tunus Hükümeti, S. 1884 - 4 - 21

(86) Fransız Yargıtayı İstida Dairesi, 15 mart 1922, Kampfmeyer, D.P. 1923 - 1 - 97

(87) Yukarıda zikredilen kararın altındaki not, S. 1922 - 1 - 105

ıslaha çalışmaktadır, sarfettiği gayretler, parça parça olsa bile, yine dikkti çekmeğe lâyük bazı müsbet neticeler sağlamıştır.

II. Bölüm

Müsbet devletler hukukunu ıslah gayretleri

Birinci paragraf: Doktrinde yapılan inşalar

28 — Profesör F. Stoerk «yeni bir tâbiyet iktisabına kadar iktisap edilmiş bulunan tâbiyetin devamı prensibi» ni ileri sürmektedir. Bu müellifin fikrinde, başka bir devletçe telsik edilmedikçe, tâbiyetten çıkarılmasına ve memleket haricine göç etmesine rağmen, bir şahsın aslı tâbiyeti devletler hukuku bakımından el'an devam etmektedir. **Ferdin milletlerarası durumu**, bu fert başka bir devlete bağlanmadığı müddetçe değişmeksizin kalmaktadır (88).

Yine, Dekan P. Louis--Lucas'ya göre (89) her şahıs, yeni bir tâbiyeti usulünce iktisap ettiği sabit olmadıkça, **milletlerarası bakımdan** aslı tâbiyetini muhafaza etmiş sayılmalıdır.

Bu nazari inşa takdire değer bir kaygının ifadesidir. Devletin «hakimiyet» ini sınırlandırmak imkânsızlığı karşısında, hiç değilse tâbiyetten çıkarmanın tesirlerini hafifletmeye çalışmaktadır. Ancak, bir ferdin bir devletin iradesi hilâfına o devletin tâbiyetine sahip olmakta devam ettiğini kabul sadece bir mevhum (fiction) olur. Bek - Marmatscheff kararına mevzu olan dava dolayısıyla Savcı Yardımcısı M. Chabrier'nin işaret ettiği gibi, bir hükümet kabul etmediği şahısları tebaa olarak tanımağa icbar edilemez (90). Devletin ferde başka bir devletin tâbiyetini izafe edemeyeceği muhakkaktır. Her halde, böyle bir tâbiyet izafesinin milletlerarası tesir ve hükmü olmayacaktır (91).

29 — Bu şartlar dahilinde, bir kere tatbik edilmiş bulunan tâbiyetten çıkarmanın kaçınılması imkânsız neticelerini bertaraf etmeyi istemek yerine, bizzat müesseseyi ortadan kaldırmaya gayret etmek daha isabetlidir. Nitekim, ferdin yararına bir tâbiyet hakkının varlığını ifade ve teyit eden iç

(88) F. Stoerk, Les changements de nationalité et le droit des gens, Revue générale de droit international public, 1895, s. 279

(89) P. Louis - Lucas, a.g.e., s. 311

(90) Seine Hukuk Mahkemesi, 7 mart 1929, Bek - Marmatscheff, Revue de droit international privé, 1929, s. 304.

(91) Bk. M. Caleb, «De la perte de la nationalité», in. La Nationalité dans la science sociale et le droit contemporain (Mukayeseli Hukuk Enstitüsü yayını), 1933, s. 294

amme hukuku ve devletler umumî hukuku müellifleri mevcuttur. Dekan Hauriou tâbiyet değiştirme hürriyetini ferdi haklar arasında sıralamaktadır. Profesör G. Scelle de (92), aktif manasından yani tâbiyeti iktisap hakkından başka, pasif bir manayı yani tâbiyeti muhafaza etmek hakkını tazammun eden bir tâbiyet hakkını ileri sürmektedir.

Bazı anayasalar tâbiyet mevzuunda kanun vazının hürriyetini sınırlandırdıklarına göre, iç amme hukukunda ferdin tâbiyet hakkını ihtiva eden bir hukuk beyannamesi tasavvur edilebilir.

Fakat, devletlerin hakimiyetine konulan tahditler, ancak devletlerin hıfına hareketi düşünemeyecekleri bir hukuk tarafından emredildikleri takdirde hakikaten müessir olurlar. Böylece, bizi alâkalandıran mevzuda devletler hukukunun müdahalesi zaruretini yeniden ifade etmiş oluyoruz. Tâbiyete olan hak -hususiyile tâbiyeti muhafaza hakkı- milletlerarası münasebetlerde teminat altına alınmış olmalıdır.

Şüphesiz, Profesör G. Scelle'in müşahede ettiği gibi (93), müsbet devletler hukukunun bugünkü durumunda gerçek bir tâbiyet sahibi olmak hakından bahsetmek güçtür. Fakat, bu böyledir diye, bu hakkın tanınması için doktrinin sarfettiği gayretleri belirtmemek doğru olmaz (94). Arasında tâbiyet hakkının da yer alacağı ferdin ana haklarını milletlerarası bir beyannameyle teyit etmek için müteaddit teşebbüslerde bulunulmuştur. Birleşmiş Milletler Teşkilâtında, Mme. Franklin D. Roosevelt'in başkanlığında bir komite bu mahiyette bir beyanname kaleme almakla görevlendirilmiştir. Birinci toplantı devresini 25 haziran 1947 de Lake Success'de sona erdiren bu teşekkül İnsan Hakları Komisyonuna, kat'i bir tasarı olmamakla beraber, yine de ehemmiyetli bir «çalışma malzemesi» (document de travail) takdim etmiştir; bu tasarinın 18 inci maddesi «her ferdin bir tâbiyete hakkı olduğu» prensibini beyan etmektedir (95). Esasen, insanın ana hakları fikri San-Francisco Antlaşmasında da yer almış bulunmaktadır; hatta Antlaşma 62 inci maddesinin 2 inci paragrafında bu haklara «bilfiil saygı gösterilmesini» sağlamak üzere Ekonomik ve Sosyal Meclisin tavsiyelerde bulunabileceğini derpiş etmektedir.

Bununla beraber, böyle bir beyannameyi devletlere kabul ettirmenin kâ-

(92) G. Scelle, Précis de droit des gens, cilt II, s. 138

(93) Ibid. s. 151

(94) S. Segal, a.g.e., s. 142

(95) Bk. Bulletin hebdomadaire des Nations Unies, 8 temmuz 1947 tarihli sayı, s. 56 ve müt.

fi geleceğini sanmamak lâzımdır. İlan edilen hakların teminatını tanzim etmek ve hususî şahıslara bir milletlerarası kaza merciine müracaat imkânını vermek de icap eder. Meselenin bu amelî tarafı Komitenin bazı azalarının gözünden kaçmamış ve bunlar şahsan, bir Hukuk beyannamesinin tatbikini sağlamayı istihdaf eden bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Yapılan tavsiyelerden biri de bir insan hakları milletlerarası mahkemesinin kurulmasına dairdir. Israrlı şekilde insan haklarını ihlâl edecek olan bir devletin Birleşmiş Milletler Teşkilâtından çıkarılması gibi zecrî tedbirler de düşünülmüştür.

-Böylece yalnız ahlâkî bir değer taşımak durumunda bulunan- bir milletlerarası insan hakları beyannamesini tatbik güçlükleri yüzünden bazı temsilciler, bu hakların himayesini sağlamanın daha müessir bir yolunun, onlara, «mümzi devletler tarafından devletler hukukuna dahil sayılmaları» için bir sözleşme metni içinde yer vermek olacağı mütalâasında bulundular (95 a).

(95 a) Mme. Roosevelt'in başkanlığındaki komite tarafından hazırlanan insan hakları beyannamesi tasarıı Ekonomik ve Sosyal Meclise bağlı İnsan Hakları Komisyonunca incelen-dikten sonra 10 aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Beyannamenin 15 inci maddesi «her ferdin bir tâbiyet sahibi olmaya hakkı vardır. Kimse keyfi olarak ne tâbiyetinden, ne de tâbiyet değiştirmek hakkından mahrum edilemez» demektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ferdin tâbiyet hakkını ne derecede teminat altına almış olduğunun bilinmesi bu beyannamenin hukukî mahiyetinin tayinine bağlıdır: Bir görüşe göre, Beynamede Birleşmiş Milletler Antlaşmasının bütün halinde zikrederek riayet mecburiyetini aza devletlere tahmil ettiği insan hak ve hürriyetleri (mad. 55 ve 56) tadat ve tefsir edilmektedir, şu halde Beyanname de Antlaşmayla aynı hukukî kuvvette olup aza devletleri tamamen bağlamaktadır (Bk. René Brunet, La garantie internationale des droits de l'homme, Paris 1950, s. 27 - 29). Beyannamenin «herkesin, işbu beynamede derpiş edilen hak ve hürriyetlerin tam tatbikini sağlayacak bir sosyal ve milletlerarası nizama hakkı olduğunu» ilân eden 28 inci maddesi de beyannamenin mecburî karakteri lehinde bir delil telâkki edilmektedir (Bk. Marcel Sibert, Traité de Droit Internatinoal Public, Paris 1951, cilt I, s. 455).

Buna mukabil, Beyannamenin hazırlanması ve kabulü sırasında, Fransız ve Belçika delegelerinin beyanları hariç tutulursa (bk. H. Lauterpacht, International law and human rights, Londra 1950, s. 405 - 408), hemen hemen bütün devletlerin temsilcileri Beyannamenin bir antlaşma mahiyeti taşımadığını ve Birleşmiş Milletler azalarına hiçbir hukukî vecibe tahmil etmediğini ifade hususunda birleşmişlerdir (H. Lauterpacht, a.g.e., s. 397 ve müt.). Esasen İnsan Hakları Komisyonunun, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun tasvibine mazhar olan üç merhalelik çalışma programı da Beyannamenin hiçbir hukukî mükellefiyet tazammun etmediğini vuzuhla göstermektedir: Komisyonun 1947 aralık ayındaki ikinci toplantı devresinde kabul ettiği bu plâna göre önce Birleşmiş Milletler Antlaşmasının toplu olarak atfta bulunduğu insan hak ve hürriyetlerini tadat eden bir beyanname kaleme alınarak «tavsiye» şeklinde kabul edilme üzere Genel Kurula sunulacak, bu iş bittikten sonra âkitler için, bu dokümanda zikredilen hak ve hürriyetlere riayet mükellefiyetini tazammun edecek olan bir sözleşme tasarıı, üçüncü merhale olarak da sözleşmeyle taahhüt edilen vecibeler yerine getirilmediği tak-

dirde alınacak tedbirleri tesbit eden üçüncü bir metin hazırlanacaktır. Beyannameyi takiben mümzi devletleri bağlayacak hakiki bir sözleşme derpiş edildiğine göre Beyannameye hukuki bir kıymet izafesi bahis konusu olmamak icap eder.

İkinci merhaleyi teşkil edecek insan hakları sözleşmesi ise halâ Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilerek devletlerin imzasına sunulmuş değildir. «İnsan haklarıyla ilgili birinci sözleşme» tasarısında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin aksine olarak, ferdin tâbiyet hakkına da yer verilmemiştir (bk. Bulletin des Nations Unies, cilt VII, No 1 -1 temmuz 1949, s. 7 ve müt.) Sözleşmenin tatbikini sağlayacak yolları tesbit edecek olan ve henüz nihai şeklini alarak Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna intikal etmemiş bulunan metnin de, hiç değilse bu günkü şekliyle, ferdin haklarını sağlam teminata bağlayacağı söylenemez: Filhakika şikâyet hakkı fertlere değil, yalnız mümzi devletlere tanınmıştır, üstelik şikâyet mercii olarak tasarlanan «yediler komitesi» bir kaza uzvu mahiyetinde değildir, bu komite «vakaları tesbit etmekle» yetinecek, sadece bir «bons offices» (dostane teşebbüs) organı olarak çalışacaktır (bk. Charles Malik, «Comment la Commission des Droits de l'Homme a élaboré son projet de premier pacte», Bulletin des Nations Unies, cilt VIII, No 12 - 15 haziran 1950, s. 527. İnsan Hakları Sözleşmesi hazırlıklarının son durumu için bk.: Ch. Malik, «L'élaboration du Pacte des droits de l'homme», Bulletin des Nations Unies, cilt X, No 12 - 15 haziran 1951, s. 567 - 570; »Nouvelle étape vers un Pacte des Droits de l'Homme», Bulletin des Nations Unies, cilt XI, No 6 - 15 eylül 1951, s. 255 - 257; «Le projet pacte des droits de l'homme», Bulletin des Nations Unies, cilt XII, No 1 - I ocak 1952, s. 24 - 25).

Görüldüğü gibi, Birleşmiş Milletler çerçevesinde insan haklarının ilâm ve teminat altına alınmasıyla ilgili olarak sarfedilen faaliyetin yakın bir istikbalde ferdin tâbiyet hakkının müsbet devletler hukukunda yer almasını sağlayacağını ümit etmek mevsimsizdir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 21 Haziran 1947 tarihli kararı gereğince kurulan Devletler Hukuku Komisyonunun birinci toplantı devresinde (12 nisan - 9 haziran 1949) hazırladığı «Devletlerin hak ve vazifeleri hakkında beyanname tasarısı»nın (Bulletin des Nations Unies, cilt VII, No 1 - 1 temmuz 1949, s. 15 - 16) 6 ncı maddesi «her devlet hakimiyetine tabi şahıslara, insan haklarının ve ana hürriyetlerin, ırk, cins, dil ve din farkı gözetilmeksizin riayet edilecekleri şekilde muameleyle mükelleftir» demektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul ve ilân edilmek üzere hazırlanan bu beyanname tasarısının, Genel Kurulun kabulüne mazhar olduğu takdirde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin devletler üzerindeki moral baskısını biraz daha arttıracığı tahmin edilir.

4 kasım 1950 tarihinde Roma'da Avrupa Konseyi devletleri dışişleri bakanları tarafından imzalanan ve bildiğimize göre henüz mümzi devletlerin hiçbiri tarafından tasdik edilmemiş olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin tâbiyet hakkına yer vermemiş bulunması teessifle karşlanır (Sözleşmenin metni için bk. İlhan Lütem, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara 1951, s. 13 ve müt.). Bu sözleşme yürürlüğe girdiği takdirde, sözleşmenin 25 ve 48 inci maddelerinde derpiş edilen pek ağır ve dolambaçlı bir mekanizmayla da olsa, ferde kurulacak «İnsan Hakları Avrupa Divanı»na harekete getirmek ve kazaî bir karar istihsal etmek salâhiyetinin tanınması ihtimal dahiline girecektir. İhtimalden bahsediyoruz, zira Sözleşme âkit devletlerden herbiri için hem fertlerden gelecek şikâyetleri Divana aksettirebilecek olan Komisyonun, hem de Divanın salâhiyetini tanımamak imkânını mahfuz tutmuştur. Tâbiyet hakkına Sözleşmede yer verilmemesi nazariyenin kuvvetle desteklediği bu hakkı müsbet hukuk sahasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin sağlayabileceği mahdut teminattan da mahrum bırakmıştır. Çev Notu.

30 — Bu son çalışmalar, bu meseleyle daha 19 uncu asrın sonunda meşgul olmaya başlayan ve bu sahada doktrinin istihale edip ilerlemesine geniş ölçüde yardımı dokunmuş bulunan Devletler Hukuku Enstitüsünün çalışmalarını unutturmamalıdır.

Enstitü 1895 de, Cambridge toplantısında (96) verdiği kararın 6 ncı maddesinde, tâbiyetin kaybının bahis konusu ferdin diğer bir devlet tâbiyetine kabulüne tabi tutulması arzusunu izhar etmiş, ertesi yıl Venedik toplantısında (97) hükümetlere bu tavsiyeyi yenilemiştir.

Daha sonra, 1928 de, Enstitü aynı mülâhazaları daha umumî bir şekil altında tekrarlamıştır: «Hiçbir devlet, tâbiyetin iktisap ve kaybı için, diğer devletler tarafından aynen kabul edildiği takdirde, çifte tâbiyete veya tâbiyetsizliğe müncer olabilecek kaideler tatbik etmemelidir» (98) (98 a).

Tâbiyetten çıkarmanın bu son reddi, daha kapalı bir şekilde ifade edilmiş olmasına rağmen, hususî bir mana taşımaktadır. Filhakika, bu hükümden devletlerin salâhiyetinin ancak diğer devletlerin hakimiyetine tecavüz etmediği nisbette takdirî olabileceği istihraç edilebilir: Herhangi bir cemiyette azaların mutlak bir hürriyete sahip olabilmesi tasavvur edilemez.

Bu fikir Profesör Ch. de Boeck tarafından da şu şekilde ifade edilmiştir (99): «Her kanun vaznı, tâbiyetin izafe ve kaybını istediği gibi tanzim etmek hususunda müstakil olmakla beraber, devletler hukuku prensiplerine karşı gelmemek için diğer devletlerin haklarına riayet etmelidir.»

31 — Bu sırf mantıkî mülâhazaya hakkın suiistimali nazariyesini, hatta -buna yakın olmakla beraber- daha da geniş olan salâhiyetin kötüye kullanılması (détournement de pouvoir) nazariyesini bağlamak mümkündür. Daha

(96) *Annuaire de l'Institut*, 1895, cilt XIV, s. 76

(97) *Ibid*, 1896, cilt XV, s. 271.

(98) *Ibid.*, 1928, cilt XXXIV, s. 360.

98 a) İfade etmek istediği fikri kanaatmıca sarahatla belirtemiyen bu maddeden ne kasdedildiği raporör M. de Reuterskjöld'ün munzam raporunda yaptığı açıklamadan anlaşılacaktır, (*Annuaire de l'Institut*, 1928, cilt XXXIV, s. 244): Hiçbir devlet mevzuatının tâbiyetin iktisabı ve kaybı konularında farklı hükümler ihtiva etmemesi lüzumu belirtilmek istenmektedir. Meselâ bir devlet, tebaasından biriyle evlenen ecnebi kadına kendi tâbiyetini izafe ediyorsa, kendi tebaasından bir kadının, ecnebi bir erkekle evlendiği takdirde, kocasının tâbiyetini iktisap etmesine de müsaade etmelidir. Türk Vatandaşlığı Kanununun evlenmenin vatandaşlığa tesirini tanzim eden 13 üncü maddesinin bu bakımdan haklı bir tenkid mevzuu teşkil ettiği şüphesizdir. Çev. Notu.

(99) Ch. de Boeck, «L'expulsion», *Rec. des cours de l'Ac. de D. İ.*, 1927, cilt 18, s. 456

1925 de, M. N. Politis (100) hakkın suiistimali nazariyesinin milletlerarası münasebetlerde sistemli bir şekilde kullanılmasını tavsiye ediyor ve, bazı devletler tebaalarını bilâhare tart ve teb'it edebilmek için iskat ettiklerine göre mevzuumuzla alâkası bulunan ecebilerin tart ve teb'iti konusunda bu nazariyenin tatbikine hususî bir ehemmiyet atfediyordu.

Devletin salâhiyetlerinin icrasındaki istiklâlini sınırlandırmayı istihdaf eden bu nazari inşayı tâbiyet meselelerine teşmil ederek ondan bu hususta da faydalanmak arzuya şayandır. Profesör G. Scelle (101) -Tunus ve Fas tâbiyet kararnameleleri vesilesiyle- «herhangi bir salâhiyetin icra şeklinin hakkın suiistimali veya salâhiyetin kötüye kullanılması nazariyesine dayanarak tenkid edilebileceğini» söylemektedir.

Yine, Profesör Ch. Rousseau (102), salâhiyetin kötüye kullanılması nazariyesinin milletlerarası münasebetlerde umumî şekilde istimalini derpiş etmekte, fakat milletlerarası tatbikatın henüz, hiç değilse açık bir şekilde, buna gerçek bir yer vermediğini müşahade etmektedir. Esasen böyle bir mefhumu tarif güçlüğü müsbet hukukun tereddüdünü haklı çıkarmaktadır; her halde devletler hukukunda bir müeyyide sistemi kurmak da iç hukukta olduğundan daha nazik bir meseledir.

Doktrinde yapılmış çeşitli inşaları müessir şekilde kullanmak imkânı, umumiyet itibariyle, hukuk tekniğinin terakkisine bağlıdır, bu terakki de devletler hukukunda ekseriya batidir.

Hülâsa edersek diyebiliriz ki doktrin çalışmaları müsbet hukukun değil, ideal hukukun ifadesine müncer olmaktadır. Bu müşahade, bazan milletlerarası ihtilâflarda delil olarak ileri sürülmelerine rağmen, Devletler Hukuku Enstitüsünün kararları için de muteberdir. Bununla beraber doktrinde yapılan çeşitli inşalar müsbet hukuka yapı malzemesi temin etmek gibi büyük bir fayda sağlamaktadır; bunların doğrudan doğruya veya dolayısıyla, milletlerarası tatbikatta rastlanan müsbet devletler hukukunu islah yolunda atılmış birkaç mütevazı adımın gerçekleşmesine yardım etmiş olduklarından şüphe edilemez.

İkinci paragraf: **Milletlerarası tatbikatta gerçekleşenler**

32 — Müsbet hukukta «millî salâhiyet» için mahfuz tutulmuş saha kav-

(100) N. Politis, «Le problème des limitations de la souveraineté et la théorie de l'abus des droits dans les rapports internationaux», Rec. des cours de l'Ac. de D. I., 1925, cilt 6, s. 77 - 116.

(101) G. Scelle, Droit international public, s. 87

(102) Ch. Rousseau, yukarıda zikredilen makale, s. 456

ramının devam edip gitmesine rağmen, yukarıda açıklanmış olan prensip, maalesef, mekân içindeki şümul sahaları mahdut olan ve meselenin bütünü-nü kavramaktan uzak bulunan birkaç tatbik yeri bulmuştur. Daima doğrudan doğruya tâbiyetten çıkarma meselesine temas etmemekle beraber, bahis konusu gerçekleştirmeler mevzuumuz üzerine tesirlerini aksettirmişlerdir.

1903 - 1905 Venezuela hakem kararlarına mevzu teşkil eden tâbiyet ihtilâfları dolayısıyla, daha 1909 yılında, Profesör J. Basdevant, diğer bir tâbiyet iktisap etmemiş olan ferdi tâbiyetten çıkaran bir kanun hükmünün milletlerarası tesirine ciddi şekilde itiraz edilebileceğini söylemiştir (103). Tâbiyet meselesinde müsbet devletler hukukunun sükût etmiş bulunduğunu müşahededen sonra, bununla beraber bahis konusu hakem kararlarının «mevzuumuzda devletleri bağlayan bir hukukun unsurlarını ortaya çıkarmayı denediklerini» belirtmekte ve ilâve etmektedir: «Açıkça ve bariz şekilde ifade edilmemiş olsa bile, milli mevzuatın üstünde bir hukuk fikri incelediğimiz bütün hakem kararlarına ilham vermektedir» (104).

Esasen, hakem içtihatlarının, tâbiyet mevzuunda devletleri bağlayan bir milletlerarası kaideye yer verdiği başka misaller de mevcuttur (105).

33 — Kaldı ki, tâbiyet gibi umumiyetle müsbet devletler hukuku tarafından tanzim edilmeyen bir mevzuda, devletin «münhasır salâhiyeti» yine de diğer devletlere karşı girilen taahhütlerle tahdit edilebilir.

Devletlerin, antlaşmaların iç mevzuata üstünlüğünü tanımaya meyil etmekte oldukları göz önüne alınırsa, devletin «münhasır salâhiyet» ini sınırlandırma istikametinde atılan adımları teşvikin daha da lüzumlu olduğu meydana çıkar. Hususiyile Fransa'da, içtihadın evvelce de teyit etmiş olduğu antlaşmanın milli mevzuata üstünlüğü keyfiyeti, teşriî sahada Fransız tâbiyeti kodununun 2 nci maddesiyle tasvip ve ifade edilmiştir; bu maddeye göre «usulü veçhile tasdik ve neşredilmiş olan antlaşmalarda ve anlaşmalarda mevcut tâbiyetle ilgili hükümler, Fransız iç mevzuatı hükümlerine aykırı bile olsalar tatbik edilirler». Hattâ, 27 ekim 1946 tarihli Fransız Anayasası -1931 İspanyol Anayasasında olduğu gibi- bu prensibe bir anayasa değeri vermiştir. Belçika'da da dahilî kanun diplomatik sözleşmeyi tadil edemez.

(103) J. Basdevant, «Conflicts de nationalité dans les arbitrages vénézuéliens de 1903 - 1905», Revue de droit international privé, 1909, s. 45. (Hakem kararlarının metni için bk. Descamps ve Renault, Recueil international des traités du XXe siècle, 1903 senesi, s. 543 - 599 ve s. 769 - 899).

(104) İbid., s. 51.

(105) Bk. Ch. de Boeck, L'arbitrage Canevaro, Revue générale de droit international public, 1913, s. 317 - 372

Bununla beraber, bu gibi müsbet adımların tâbiyetten çıkarma mevzuunda pek mütevazı olduklarını itiraf etmek gerekir. Tâbiyetin hususî bir sahada teminat altına alınmasını sağlayan azınlık antlaşmalarından (106) başka, devletlerin, tâbiyetten iskat etmiş oldukları eski tebaalarını, karşılıklı olarak, talep üzerine yeniden ülkeye kabul taahhütlerini tazammun eden antlaşmalar mevcuttur (107). Bu hususta La Haye Tedvin Konferansının da aynı mealde bir temenni izhar ettiğine işaret uygun olur.

Yine, Şimal memleketleri arasında imzalanmış olan 7 ekim 1914 Sözleşmesi (108) gibi fakirler yardımı taallük eden ve devletin yalnız haliha-zırdaki tebaasına değil, eski tebaasına da muavenet etmesi lüzumunu hükme bağlayan antlaşmalar da mevcuttur. Ancak, bu çeşit sözleşmeler hastalığa cezri bir çare bulmamakta, tâbiyetten çıkarmanın neticelerini hafifletmekle yetinmektedirler. Böyle de olsa bu sözleşmeler, tâbiyetten çıkarmanın milletlerarası münasebetlerde hoş karşılanması imkânsız bir mahiyet arzettiğinin ilgili devletlerce kapalı şekilde itirafı demektir.

Mevzuumuzu daha yakından ilgilendiren bir adım da Rio-de-Janeiro'da toplanan 3 üncü Panamerikan Konferansı tarafından atılmıştır (109), hakikatta bu konferans, muhtelif Amerikalı devletler arasında akdedilmiş sözleşmelerde zaten yer almış bulunan hükümleri (110) sadece tekrarlamıştır. Telsik tek bir noktayı, fakat çok mühim bir noktayı hedef tutan hususî bir sözleşmeye mevzu teşkil etmiş ve bu nokta üzerinde bütün temsilciler mutabık kalmışlardır: Telsik yoluyla tâbiyete alınan bir kimse, dönüş niyeti olmaksızın yeni vatanından ayrılırsa -bu keyfiyet ekser memleketler mevzuatında telsikin feshini intac etmektedir-, sözleşmeyi imzalayan devletler arasındaki münasebetlerde, dönmüş olduğu aslı vatanının tâbiyetini yeniden iktisap etmiş sayılmaktadır. Bu şekilde, tâbiyetten çıkarma devletler hukuku bakımından meşru olmakta ve esasen bahis konusu fert için de tabî bir hal teşkil etmektedir.

(106) Bk. G. Scelle, Précis, cilt II, s. 220 ve müt.

(107) Bk. F. Stoerk, zikredilen makale, s. 288 ve müt.

(108) Bk. G. Cohn, Rec. des cours de l'Acad. de D. I., 1939, cilt 68, s. 309

(109) Bk. F. J. Urrutia, «La codification du droit international en Amérique», Rec. des Cours, 1928, cilt 22, s. 118 ve 119

(110) Amerika Birleşik Devletleriyle Haiti arasındaki 22 mart 1902 tarihli antlaşma (Recueil Descamps et Renault, 1902, birinci fasikül s. 482); Birleşik Devletler de dahil olmak üzere 18 Amerika devletinin imzaladığı 13 ağustos 1906 sözleşmesi (Ibid., 1906 s. 1304 ve müt.); 15 ekim 1907 de Lima'da Amerika Birleşik Devletleriyle Peru arasında imzalanmış olan sözleşme (Ibid., 1907, s. 780 ve müt.)

34 — Birinci Tedvin Konferansı bu konuda daha şümüllü bir teşebbüste bulunmuştur. 1924 de Milletler Cemiyeti, anlaşma yoluyla bir hal tarzına bağlanması en çok temenniye şayan olan ve gerçekleşme kabiliyeti fazla gözüken devletler hukuku mevzularının muvakkat bir listesini yapmakla görevli bir ihtisas komitesi teşkil etmişti. Listeye konulan birinci mesele tâbiyet oldu. Şüphesiz, muhtelif devletlerin siyasi menfaatlarındaki ayrılıklar kimsenin gözünden kaçmıyordu, bununla beraber bazı problemleri seçmenin mümkün olacağı düşünülüyordu. 1927 de 8 inci Genel Kurul 1 inci Tedvin Konferansına, biri tâbiyet olmak üzere, üç meseleyi havale etmeyi kararlaştırdı.

1930 da La Haye'de toplanan Konferans bütünü itibariyle büyük bir başarı sağlayamadı, ancak, tâbiyet mevzuunda, bilhassa «tâbiyete müteallik kanun ihtilâtlarıyla ilgili muayyen meseleler hakkında» bir sözleşmeye (111) varmak suretiyle hatırı sayılır bazı neticeler elde etti. Bu sözleşme 30 devlet tarafından imzalandı, fakat sözleşmeyi tasdik eden ve bu sözleşmeye sonradan katılan devletlerin sayısı nisbeten düşük oldu (112) (112 a). Bununla beraber bu sözleşme 12 temmuz 1937 de yürürlüğe girdiği için ehemmiyet ve şümülü üzerinde durmak gerekir.

Dibacede Yüksek Âkit Taraflar «her ferdin bir tâbiyeti olması lüzumunu milletlerarası camianın her azasına kabul ettirmenin bu camianın umumî menfaati icabı olduğu» ve «insanlığın bu sahada teveccüh etmesi gereken idealin tâbiyetsizlik hallerini ortadan kaldırmaktan ibaret olduğu» hususundaki kanaatlarını teyit etmektedirler.

Şüphesiz, sözleşmenin 1 inci maddesi kendi tebaasını tayin etmek salâhiyetinin devletlerden herbirine ait olduğuna hükmetmektedir, ancak, her devletin mevzuatının diğer devletler tarafından kabulü gerekmekteyse de, bu keyfiyet «bu mevzuatın milletlerarası sözleşmelere, milletlerarası teamüle ve tâbiyet mevzuunda umumî bir kabule mazhar olmuş hukuk prensiplerine uygun bulunması» şartına bağlanmaktadır.

Tâbiyetten çıkarma tâbiyetsizlik hallerine meydan verdiğine ve tâbiyetsizliğin ortadan kalkması dibacede arzuya şayan olarak kabul edildiğine göre, ilk bakışta âkit devletlerin tâbiyetten çıkarmaktan feragati taahhüt

(111) Bu sözleşmenin şerhli metni için bk. Rev. de droit inter. et de lég. comparée, 1931, s. 107 ve mütt.

(112) Fransa Sözleşmeyi tasdik etmedi.

(112 a) Türkiye La Haye Tedvin Konferansına iştirak etmiş, fakat tâbiyet ihtilâflarıyla ilgili sözleşmeyi imza etmemiştir. Çev. Notu.

ettikleri düşünülebilir. Fakat, gerçekte, bu başlangıç kısmı tâbiyetsizliğin ortadan kaldırılmasını ancak tedricen takip edilecek ve güçlkle gerçekleştirilecek bir ideal olarak göstermektedir. Üstelik, 2 nci madde «bir ferдин bir devletin tâbiyetine sahip olup olmadığının tayinine müteallik herhangi bir meselenin o devletin mevzuatı gereğince halli icap ettiği»ni hükme bağlamaktadır, bu da tabiatıyla bu mevzuatın tâbiyetin iktisabı gibi kaybını da tanzim edebileceğini tazammun etmektedir.

Bununla beraber, -«hükümetlerin adalet hislerine istirham»da (pieux appel) bulunmakla yetinmek zorunda kalan- 1930 sözleşmesi tâbiyetin kaybı mevzuunda bütünü kavrayan bir hal tarzına varamamışsa da ilân ettiği ideali birkaç noktada kısmen gerçekleştirmiştir. Sözleşmenin bazı hükümleri tâbiyetin kaybını yeni bir tâbiyetin iktisabına bağlı tutmak kaygısından bariz şekilde mülhem olmuştur. Nitekim, 7 nci maddeye göre, memleketi terk müsaadesi, ancak bu müsaadeyi elde eden şahıs başka bir devlet tâbiyetini iktisap etmiş bulunuyorsa, veya hal böyle değilse, ancak yeni bir tâbiyet iktisap ettiği andan itibaren, sözü geçen müsaadeyi veren devletin tâbiyetinin kaybını intac etmektedir. Yine 17 inci madde, bir devletin kanunu evlât edinilme neticesinde tâbiyetin kaybını kabul ediyorsa, tâbiyetten çıkarmanın, evlâtlığın, evlât edinenin tâbiyetini, bu sonuncunun millî kanunu gereğince iktisap etmesine tabi tutulacağını derpiş etmektedir.

Şu noktayı da müşahede etmek faydadan hali değildir. Yüksek Akit Taraflar ifade edilen kaidelerin karşılıklı münasebetlerinde tatbiki üzerinde mutabık kalmış olmakla beraber, bu kaidelerin, icabında geride bırakmış oldukları, umumî devletler hukukuna dahil bulunup bulunmadığını tayin meselesinde bir hükme varmak istememişlerdir. Buna mukabil, Sözleşmenin tanzim etmediği noktalar için devletler hukukunun yürürlükte olan prensiplerine atıfta bulunmuşlardır. Nihayet, sözleşmenin bu mesele üzerinde evvelce akdedilmiş olan hususî anlaşmalara halel getirmediği açıkça ifade edilmiştir.

NETİCE

35 — Nazariye ile tatbikat arasında mevcut uçurumun derinliği ölçüldüğü zaman, ancak milletlerarası bir tâbiyet rejiminin zarurî olduğu ifade edilebilir. Şüphesiz, diplomatik sözleşmeler bu rejimin silik bir taslağını vermiştir, fakat bu sözleşmelerin hükümleri yalnız hususî noktalara temas etmekte ve bu yüzden de devletler hukukunun icaplarıyla tam bir ahenk halinde bulunan meselenin bütününe şamil bir hal tarzı sağlayamamaktadır.

Fiiliyatta, tâbiyet müessesesinin doğurduğu meselelerin hal çaresi evve-

lâ, bütün devletler tarafından tek bir tâbiyet kodunun kabulünde aranmış ve 1924 de «**International Law Association**» (Devletler Hukuku Derneği) tarafından bir **örnek statü («model statute»)** hazırlanmıştır (113). Bütün devletlerin anlaşarak iktisap ve kayıp şekilleri her memlekette aynı olacak tek bir tâbiyet rejimi kabul etmeleri gerekmektedir. Yeni bir tâbiyetin iktisabına bağlı olmayan tâbiyetten çıkarmayı ortadan kaldırmak için tek müesir yol budur.

Şüphesiz, her ferdin, usulüne uygun olarak yeni bir tâbiyet iktisap etmedikçe her halükârda **aslı tâbiyetini** muhafaza etmesi lüzumunu devletlere kabul ettirmek müşküldür (114), zira **fiilî tâbiyeti** de göz önüne almak icap etmektedir. Bu mefhum esasen hakem içtihatları tarafından çok tâbiyetlilik meselelerinde devletler hukukunun bir verisi (donnée) olarak kabul edilmiş (115), 1930 La Haye Sözleşmesinin 5 inci maddesiyle de teyit edilmiştir. Bununla beraber, milletlerarası bir kanunun, taşıyacağı cihanşümul karakter sayesinde, bu veriyi tâbiyetten çıkarmanın men'ıyla telif edebileceğini sanırız.

Filhakika, bir fert çeşitli sebeplerden dolayı aslı tebaası olduğu memleketle bütün bağlarını kaybettiği zaman (116), bu memleketin hükümetine fertten fiilî tâbiyetiyle aslı tâbiyeti arasında bir tercih yapmasını istemek imkânının tanınması, bu tercih aslı tâbiyet lehine tezahür ettiği takdirde tercihin samimiyeti hususunda teminat talebi tabiatıyla mahfuz kalmak şartıyla, meşru olur. Ferde tanınmış böyle bir hıyar salâhiyeti, alâkadar fiilî tâbiyetini tercih ettiği takdirde devleti zecrî bir telsik muamelesine icbar etmesi itibariyle aşırı gözükebilir, ancak, ülkesinde yerleşmiş olan ecnebilerin bütün telsik taleplerini devletin muntazaman reddedemeyeceği de devletler hukukunda kabul edilmiş bulunmaktadır (117). Mütalâa ettiğimiz durumda da, bilfaraziye, huzuru arzu edilmediği için tart ve teb'iti cihetine gidilen bir fert bahis konusu değildir, ayrıca bu fert tabiiyetini tercih ettiği devlete bağlılık alâmetleri göstermiştir.

-Ayrıca, diğer tâbiyetsizlik hallerini ortadan kaldıran yeknesak tâbiyet

(113) Bk. J. Van Houtte, La réglementation internationale des questions de nationalité Revue de D. I. et de L. C., 1930, s. 165

(114) Bk. yukarıda No. 28.

(115) Bk. Yukarıda not 105.

(116) Tâbiyet mevzuunda «*possession d'état*» mefhumuna (hukukî hüküm isthracına müsaade edecek kuvvette bir fiilî vaziyet) Fransa'da 19 ekim 1945 tarihli tâbiyet mevzuatını toplayan «*ordonnance*» la yer verilmiştir.

(117) Bk. G. Scelle, a.g.e., s. 142.

izafesi ve değişikliği yollarını tazammun eden- böyle bir sistem, ortadaki çeşitli menfaatları, yani ferdin, ilgili iki devletin ve nihayet milletlerarası camianın menfaatlarını telif e imkân verecek yumuşaklıkta olacaktır. Tavsiye edilen sistem tabiatıyla, hem fertlere hem devletlere açık olan bir milletlerarası kaza merciinin murakabesiyle tamamlanacaktır. Bu şekilde, hiçbir kimse bir devlet camiasına mensubiyet mükellefiyetinden sıyrılamıyacak, buna mukabil de herkes menfaatlarını korumak için gerekli teminata sahip olacaktır. Devletler camiasına gelince, o da, milletlerarası amme intizamını ihlal etmek tehlikesini gösteren tâbiyetsizler seli altında kalmaktan kurtulacaktır.

36 — Ancak, milletlerarası bir rejim ihdasındaki güçlükleri küçümsemek lâzımdır. Devletin öz varlığına temas etmesi itibariyle bütün tâbiyet mefhumuna siyasi mülâhazalar hakim olmaktadır: meselenin tanzim suretlerindeki farkları haklı gösteren, daha doğrusu izah eden, memleketlerin ihtiyaçlarının farklı oluşu keyfiyettir.

Bu itibarla, ulaşılacak ideali gözden kaybetmeksizin, bu ideali merhale merhale gerçekleştirmekle yetinmek gerekmektedir. Bugün için milletlerarası bir kanundan bahsetmek mevsimsizdir; halâ -her zamankinden daha fazla dememek için halâ diyoruz- bir «hukukî milliyetçilik» devresi içinde bulunuyoruz. Bu şartlar içinde «vatandaş vasfının iktisabı ve kaybı hakkındaki kaidelerin cihanşümül bir sözleşme vasıtasıyla tedvininin aşıkâr imkânsızlığını» (118) müşahede etmekten başka çare yoktur.

Gerçek bu olduğuna göre, şimdiye kadar yalnız aslı tâbiyetin izafesi konusunda -o da ancak kısmî şekilde- kendini hissettirmiş olan devletler hukukunun nüfuzunu (119) geliştirmeye gayret sarfetmek lâzımdır. Tâbiyetten çıkarma hususunda bu merhalenin eşiği bile aşılmadığına göre şimdilik yapılacak şey milli kanun vazılarının basiretlerine güvenmekten ibarettir. Esasen devletler hukukunun, kendi hukuk tekniğinin kifayetsizliği yüzünden, devletlerin iyi niyeti gibi psikolojik amillere dayanmak zorunda kaldığı tek saha da bu değildir. Böylece, tâbiyet meselelerinin milletlerarası cephesini devletlere hatırlatmanın ne derece faydalı olduğunu da ifade etmiş oluyoruz. Şimdiden muhtelif memleketlerde ve hususıyla Fransa'da kanun vazının tâbiyetsizlik hallerini tahdit etmeye hususî bir dikkat gösterdiği farkedilmektedir.

Kaldı ki, milletlerarası teamülün kaynağını teşkil eden emsaller devlet

(118) 1930 La Haye Sözleşmesinin şerhi, Revue de D. İ. et de L. C., 1931, s. 116

(119) Bk. yukarıda No. 26, son kısım

tasarrufları olabileceğine göre (120), bu yoldan, hiç değilse tedricen, meselelerin bütününe kavrayabilecek olan münferit noktalar üzerinde, milletlerarası bir teamülün tesisi için ilk adımı atmak mümkündür.

Keyfiyet böyle de olsa, müsbet devletler hukukunun bugünkü durumunda, tâbiyetten çıkarmanın milletlerarası sahadaki neticelerinin önüne geçmek müşküldür. Bunun için, -Birinci Cihan Harbinden sonra yapılmaya başlandığı gibi- meselemize muvazi olarak tâbiyetsizler hakkında milletlerarası bir statü meselesiyle meşgul olmak çok faydalıdır; tâbiyetsizlere devletler hukukunun vasıtasız süjesi vasfının tam mânasıyla bağışlanması mutlak bir zaruret arzietmektedir (120 a).

31 Ekim 1947

(120) Ch. Rousseau, *Principes généraux du droit international public*, cilt I, 1944, s. 846 ve müt.

(120 a) Tâbiyetsizlere, devletlerce teminat altına alınan ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının mürakabesi altında işleyen milletlerarası bir statü verilmesi yolunda yakın bir tarihte mühim bir adım atılmıştır: Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 14 aralık 1950 tarihli kararı gereğince 2 - 25 temmuz 1951 tarihleri arasında, Türkiye'nin dahil bulunduğu 26 devlet temsilcisinin iştirakiyle, Cenevre'de toplanan diplomatik konferans, mülteciler ve tâbiyetsizler hususi komitesince hazırlanan mültecilerin statüsüne dair sözleşme tasarıyla tâbiyetsizlerin statüsüne dair protokol tasarısını çalışmalarına esas kabul etmiş ve 25 temmuz 1951 tarihinde 24 devlet tarafından kabul ve 13 devlet tarafından derhal imza edilen bir sözleşme kaleme almıştır. Bu sözleşme mültecilerin statüsünü tanzim etmektedir. Konferans tâbiyetsizlerin statüsü mevzuunun daha derin bir incelemeye lüzum gösterdiği mülahazasıyla, protokol tasarısını, üzerinde yeniden çalışılması için Birleşmiş Milletlerin alâkalı uzuvlarına iade etmiştir. Mülteci durumunda tâbiyetsizlere de şamil olan sözleşme mültecilere bazı hususlarda tebaaya müsavi haklar tanımakta ve herhalde ecebilere tatbik edilen muameleden daha az müsait olmayan bir statü başlatmaktadır. Sözleşmenin tatbiki hususunda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin nezaret salâhiyeti kabul edilmiştir. Altı devletin tasdikiyle yürürlüğe girecek olan sözleşmeye iltihak eden devletlerin sayısı çok olduğu takdirde milletlerarası camianın başlıca dertlerinden birine esaslı bir hal çaresi sağlayacak olan bu sözleşme, Birleşmiş Milletlerin Mülteciler Yüksek Komiser Yardımcısı M. James Read'in dediği gibi, «bugüne kadar İnsan Hakları Beyannamesinin ruhunu tatbik yolunda alınmış en müşahhas tedbiri teşkil edecektir» (La Grande Charte des Réfugiés, Birleşmiş Milletler yayımları 1951 - I - 10, s. 5 - aynı broşürde sözleşmenin metni de vardır-).

Mülteci durumunda olmayan tâbiyetsizlerin statüsünü tesbit edecek olan protokolün de Birleşmiş Milletlerin alâkadar uzuvlarıncı biran evvel incelenerek ikinci bir diplomatik konferansın tetkik ve kabulüne sunulması temenni edilir. Hususî mütehasıslar komitesince hazırlanmış olan ilk metne göre mülteciler hakkındaki sözleşmenin esaslı hükümleri mülteci durumunda olmayan tâbiyetsizlere de tatbik edilecektir (La Grande Charte des Réfugiés, s. 9). Tasarının bundan sonra geçireceği istihalelerde bu esastan ayrılınmaması ve sözleşmenin âkid devletlere mültecilerin telsikini imkân mertebesinde kolaylaştırmak vecibesini tahmil eden 34 üncü maddesi hükmüne, daha sarîh bir şekil altında, protokolda yer verilmesi bilhassa arzuya şayandır. Çev. Notu.

Müellifin notu (15 Nisan 1948)

Bu etüt kaleme alındıktan sonra İnsan Hakları Komisyonu çalışmalarına devam etmiştir ve «tâbiyet hakkı»nın milletlerarası sahada tanınması fiiliyata intikal edeceğe benzemektedir. Hususiyile 17 ekim 1947 de, Komisyon bir «Milletlerarası İnsan Hakları Beyannamesi» tasarısı kabul etmiştir (Bulletin des Nations Unies, 15 ocak 1948 sayısı), bu beyanname 15^{inci} maddesinde «her ferdin bir tâbiyete hakkı olduğunu» hükme bağlamakta, fakat basiret göstererek «hiçbir hükümetin himayesinden istifade etmeyen bir şahsın Birleşmiş Milletlerin himayesi altına alınacağını» ilâve etmektedir. Filhakika, böyle bir beyannameyi icra mevkiine koymanın başlıca güçlüğü teşkil ettiğini itiraf gerekir. Bu konuda Komisyon çeşitli hal tarzları düşünmüş, fakat hükümetler mütalâalarını bildirinceye kadar kat'i bir vaziyet almamaya karar vermek zorunda kalmıştır. Demek ki tâbiyet hakkının yakın bir istikbalde milletlerarası bir teminata kavuşacağını sanmak henüz mevsimsiz olur. Muhakkak olan, insan hakları umumî meselesinin Sosyal ve Ekonomik Konseyin peşin tetkikine, sonra da gelecek adi toplantısında Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun nihaî kararına sunulacağıdır.

Çevirenin Notu — İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ve İnsan Hakları Sözleşmesiyle ilgili çalışmaların etüdü kaleme alındığı tarihten sonraki inkişaf seyrine yukarıda (not 95 a) temas edilmişti. İnsan Hakları Komisyonunca hazırlanan ilk beyanname tasarısında bulunan «hiçbir devletin himayesinden istifade etmeyen bir şahıs Birleşmiş Milletlerin himayesi altına alınacaktır» hükmüne Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen nihaî metinde yer verilmemiş olması teessürle kayda değer.